

GÍSLI BALDUR RÓBERTSSON

SNURÐAN Á ÞRÆÐI REYKJARFJARÐARBÓKAR

1. INNGANGUR

Eigendasaga eða ferill handrits er eins og þráður sem liggur á milli upphafs- og endastöðvar þess. Um upphafstöðvar flestra íslenskra miðaldahandrita er lítið vitað með vissu. Glöggir rannsakendur hafa þó náð að skipa ákveðnum handritum niður í hópa á grundvelli rannsókna á skrift og stafsetningu þeirra. Finnist fornbréf með sama skriftarlagi tekst jafnan að tímasetja og staðfæra hópinn, jafnvel að nafngreina hugsanlega skrifara. Bein sjónlína er þó sjaldnast á milli upphafs- og endastöðvar miðaldahandrita. Að jafnaði hefur fennt yfir þennan þráð sem eigendasagan er en þó sést stundum glitta í hann þar sem fólk gerir vart við sig á spássíum handrita. Þau handrit sem áttu sína endastöð í safni Árna Magnússonar hafa það fram yfir önnur íslensk handrit í öðrum söfnum að Árni reyndi eftir fremsta megni að grafast fyrir um eigendasögu þeirra. Þær upplýsingar skráði hann hjá sér á seðla sem oftast nær fylgja handritunum. Í krafti þeirra má gjarnan ættfæra spássíufólkið og fá skuggamynd af eigendasögu eða ferli handritsins, þ.e. í höndum hverra það hefur verið í gegnum aldirnar.

Hér á eftir verður ekki í stórt ráðist, aðeins kastað fram tilgátu sem ætlað er að greiða úr snurðu á eigendasögu Reykjarfjarðarbókar, sem nær frá miðri 15. öld og til loka 16. aldar. Reykjarfjarðarbók, AM 122b fol, og Króksfjarðarbók, AM 122a fol, eru einu varðveittu miðaldahandrit Sturlungu. Öll þekkt papp-handrit sögunnar eru afrit af þeim.¹

¹ *Sturlunga saga* I, bls. xli. Ég þakka Guðrúnu Ásu Grímsdóttur fyrir yfirllestur og gagnlegar ábendingar. Einnig þakka ég Má Jónssyni fyrir yfirllestur á fyrstu stigum verksins.

2. Í UPPHAFI SKAL ENDINN SKOÐA

Sturlungu ber á góma í bréfum þeirra Þormóðar Torfasonar og Árna Magnússonar upp úr 1690. Í bréfi frá 6. mars 1690 biður Þormóður Árna að festa kaup á Sturlungu fyrir sig verði hún á vegi hans. Í bréfi Þormóðar frá 21. ágúst 1691 má sjá að Árni hefur verið að reyna að útvega söguna en í því biður hann Árna um að lána sér vetrarlangt Sturlunga söguna sem hann átti von á þá um sumarið. Ljóst er af svarbréfi Árna, frá 23. janúar 1692, að hann hefur leitast við að fá Sturlungu afritaða á Íslandi fyrir sig en af ókunnum orsökum hefur það ekki gengið eftir. Í sama bréfi greinir Árni frá því að Þórður Jónsson sé kominn til Kaupmannahafnar og sé reiðubúinn að greiða sextán ríkisdala skuld sálugs 'föðurs' síns, Jóns biskups Vigfússonar, við Þormóð með Sturlunguhandriti sem hann hafi í fórum sínum og hugðist selja Svíum. Þormóður samþykkti greiðsluformið því handritið, sem nú ber safnmarkið AM 115 fol, var komið í hendur hans undir lok ársins.²

Fyrir átti Þormóður Sturlungu með hendi Björns Jónssonar á Skarðsá, nú AM 439 4to, sem hann kallaði compendium, eða ágrip Björns á Skarðsá. Nafngiftin er væntanlega dregin af svohljóðandi fyrirsögn handritsins: „Íslendinga sagan mikla, í stutt mál saman tekin, svo skýrist frá þeim stærstu tilburðum sem á landinu hafa skeð í þann tíma með fljótri yfirferð.“³ Eftir að hafa borið saman handrit Þórðar við ágrip Björns á Skarðsá skrifar Þormóður Árna, þann 27. desember 1692, og segir að það sé ekki mikið lengra en ágrip-ið og að texti þess sé mun verri og verði að leiðrétast eftir því.⁴

Hugsanlega hafa þessar fréttir Þormóðar orðið til þess að Árni fór að huga að því hvort til væru fyllri handrit af sögunni. Árni hefur sennilega spurt Ara Þorkelsson í Haga á Barðaströnd um Sturlungu og með svari hans árið 1693 komst hann fyrst á spor Reykjarfjarðarbókar. Aftur skrifaði hann Ara og komst

² *Sturlunga saga* I, bls. xlv-xlv; *Arne Magnusson. Brevveksling med Torfæus*, bls. 24, 149, 153 og 160.

³ *Sturlunga saga* I, bls. lxxv.

⁴ *Arne Magnusson. Brevveksling med Torfæus*, bls. 160. Árni fékk Sturlungasöguágrip Björns á Skarðsá að láni frá Þormóði með bréfi hans frá 28. september 1697. Það barst Árna þó ekki fyrr en um hálfu ári síðar og var hann með það í láni í rúma 18 mánuði. Aftur biður Árni Þormóð að koma með handritið með sér til Kaupmannahafnar í bréfi frá 23. maí 1701, sbr. bls. 199, 214, 282 og 343. Þess ber að geta að ágrip Björns á Skarðsá telur 143 blöð og er því varla miklu sleppt. Sömu hógværðar gætir í fyrirsögn uppskriftar Björns á Árna sögu biskups en þar virðist hann einna helst hafa sneitt hjá guðfræðilegum útlistunum, sbr. Guðrún Ása Grímsdóttir, „Árna saga biskups og Björn á Skarðsá“, bls. 248. Um blaðafjölda, sjá *Katalog over den Arnamagnæanske håndskriftsamling* I, bls. 638.

að því að bókin hafði verið í eigu Gísla Jónssonar í Reykjarfirði við Arnarfjörð. Í kjölfarið skrifaði hann Magnúsi Jónssyni í Vigur og séra Jóni Ólafssyni á Rauðasandi og spurðist fyrir um bókina. Fyrstu blöðin fékk hann þó ekki fyrr en 1701. Betur gekk eftir að hann kom heim til Íslands vegna jarðabókarverkefnisins og tíndust blöðin inn, jafnt og þétt, flest á meðan á Íslandsdvölinni stóð en einnig nokkur síðar, það síðasta líklega 1724. Alls höfðu Árni og útsendarar hans uppi á þrjátíu blöðum og blaðapörtum sem höfðu verið notuð sem bókakápur, slíður um hnífa og sníð við fatagerð. Blöðin þrjátíu sem innheimtust eru þó ekki nema sjöttungur af því sem handritið er talið hafa verið þegar það var heilt.⁵

Í AM 122c fol er að finna minnisgreinar Árna yfir ýmis Sturlunguhandrit. Minnisblöðin eru í átta blaða broti og væntanlega úr litlum kompum sem Árni bar á sér. Minnisgreinarnar varðandi Reykjarfjarðarbók eru afmarkaðar sérstaklega með titilblaði eða fyrirsögn og ná yfir um 20 blöð sem mismikið er þó skrifað á. Færslurnar eru að mestu með hendi Árna en einnig bregður fyrir höndum skrifara hans. Af upplýsingunum má ráða að þeirra hefur aðallega verið aflað á árunum 1693–1710. Þar er að finna yfirheyrslu yfir Árna Guðmundssyni á Hóli í Bíldudal árið 1710 en hann hafði ekki ómakað sig við að svara bréfi Árna Magnússonar frá 27. apríl 1707. Árni Magnússon var á ferð um Vestfirði sumarið 1710 og notaði tækifærið til að heimsækja Árna að Hóli. Á minnisblöðunum er líka að finna útdrætti úr bréfum til Árna og úrvinnslu hans á gögnumum. Hann skráir t.d. dánardag Gísla í Reykjarfirði og konu hans sem dóu með viku millibili í október 1679, tilgreinir erfingja þeirra hjóna en þau voru barnlaus og reiknar hvað heimildarmenn sínir voru gamlir þegar þeir handléku bókina síðast. Þetta er þó tæpast allt sem hann hefur komist að en virðist ásamt upplýsingum sem hann skráði á blöð sjálfrar bókarinnar vera megnið af því sem varðveitt er. Árni komst aldrei lengra með að rekja eígendasögu handritsins en til Gísla Jónssonar í Reykjarfirði og hefur bókin nafn sitt af þessum síðasta íverustað sínum.⁶

Vitað er að Reykjarfjarðarbók var í höndum Björns Jónssonar á Skarðsá í ársbyrjun 1635. Þorlákur biskup Skúlason fékk bókina lánaða af Vestfjörðum og setti Björn til verka við að skrifa hana upp. Í bréfi til Guðmundar Hákonarsonar sýslumanns á Þingeyrum frá 25. febrúar 1635 segir Björn:

⁵ *Sýnishorn úr sedlaveski Árna Magnússonar*, bls. 66–68, 210 og 212–213; Jón Helgason, *Handritaspjall*, bls. 45; *Sturlunga saga* I, bls. xxxiv.

⁶ *Sýnishorn úr sedlaveski Árna Magnússonar*, bls. 210–213. Um Vestfjarðaferð Árna, sjá Mór Jónsson, *Árni Magnússon. Ævisaga*, bls. 271–274.

Ég er nú í stórrí önn að skrifa fyrir biskup vorn eina bók pappírs eftir þeirri gömlu og miklu Íslendinga sögu, sem tekur fram að Gissur jarli, eftir hverri ég skrifaði nokkra annála í ungdæmi mínu, hverja bók herra Þorlákur hefur fengið til láns á Vestfjörðum og vill láta alla uppskrifa og koma henni síðan í stutt mál, greinilegt til annála. Máske ég taki það að mér auðnist mér að hjara nokkra stund því ég hefi stuttlegt ártal allrar bókarinnar, hvað á hverju ári er skeð.⁷

Orð Björns eru athyglisverð en óræð og mættu gjarnan vera afdráttarlausari. Af þeim virðist beinast að skilja að hann hafi verið að skrifa upp eftir sömu sögu og hann tók annálana saman eftir í ungdæmi sínu. Þau taka þó ekki fyrir að hann hafi verið að skrifa eftir sömu bók. Kristian Kålund taldi að Björn hafi tæpast farið eftir sjálfri Reykjarfjarðarbók sem unglingur heldur pappírsafriti af henni. Því er Guðrún Ása Grímsdóttir hins vegar ósammála og telur, þangað til að sýnt verði fram á annað, að Björn hafi notað Reykjarfjarðarbók við annálsgerð á tvítugsaldri.⁸

Kålund gerði grein fyrir þessu í útgáfu sinni á Sturlungu sem kom út á árunum 1906-1911. Hann getur þess þó ekki að á saurblaði fyrir framan Skarðsbók Jónsbókar stendur: „Það meðkennist ég Björn Magnússon með minni eigin handskrift að ég hefi gefið [Jóni] mínum bróður þessa lögbók og Íslendingasögu með því fororði að mér yrði ei auðið aftur til Íslands að koma og skynsömum mönnum virðist það halda mega. Skrifað í Bæ á Rauðasandi þá datum skrifaðist 1594. Björn Magnússon með eigin hendi.“⁹ Bókagjöf Björns

⁷ AM 216d 4to, bl. 9r. Árni virðist ekki hafa sett þessi bréfsorð í samband við Reykjarfjarðarbók þrátt fyrir að hafa fengið bréf Björns til Guðmundar að láni frá Magnúsi Arasyni 1705 og eignast þau síðar; sbr. *Katalog over den Arnemagnæanske håndskriftsamling* I, bls. 485. Tilvitnað bréf Björns á Skarðsá til Guðmundar Hákonarsonar er dagsett þann 25. febrúar en ártalsins hefur honum láðst að geta. Það hefur þó verið talið skrifað um 1635, sbr. Guðrún Ása Grímsdóttir, „Árna saga biskups og Björn á Skarðsá“, bls. 248. Sú árssetning er eflaust rétt, sbr. Gísli Baldur Róbertsson, *Birtu brugðið á dimm fornyrði lögbókar*, bls. 17-18.

⁸ *Sturlunga saga* I, bls. xxxvii; Guðrún Ása Grímsdóttir, „Árna saga biskups og Björn á Skarðsá“, bls. 252.

⁹ *Skarðsbók*, bls. 8. Nafnið innan hornklofans er að mestu afmáð en glögg augu telja, væntanlega af stafaleifum, að þar virðist hafa staðið „Jóni“. Það fær frekari stuðning af því að Jón hefur skrifað eitt og annað á síðuna, þar á meðal nafnið sitt. Ólafur Halldórsson telur að eyðan rúmi u.þ.b. 18 stafabil. Jafnframt bendir hann á að „mínum bróður“ sem er skrifað utanmáls sé með sama bleki; sbr. Ólafur Halldórsson, „Skarðsbók – Uppruni og ferill“, bls. 20. Árni eignaðist AM 350 fol veturinn 1697-1698 í Kaupmannahöfn af séra Þórði Jónssyni. Í handritaskrá yfir skinnhandrit sín, sem tekin var saman á árunum 1707-1709 og svo aukin

var háð því skilyrði að honum yrði ekki afturkvæmt til landsins. Aftur var hann þó kominn 1598 en þá mun hann hafa tekið við embætti sýslumanns í Barðastrandarsýslu af Ara bróður sínum. Við heimkomuna hefur Jón því skilið að Birni Skarðsbók. Líkast til hefur hann þó fengið að halda eftir handriti Íslendingasögu sem menn telja að hafi verið Reykjarfjarðarbók. Helstu rök þess eru þau að eftir miðja 17. öld er hún eign Gísla í Reykjarfirði og er talið að hann hafi fengið hana að erfðum eftir föður sinn, umræddan Jón eldra bróður Björns, sem lést árið 1641.¹⁰

Lengra aftur hafa menn ekki náð að rekja feril bókarinnar og má segja að þessi endi þráðarins hverfi ofan í jörðina í gegnum gólfið á stórustofunni í Bæ á Rauðasandi árið 1594. Með rannsóknum á skrift Reykjarfjarðarbókar hafa þeir Ólafur Halldórsson og Stefán Karlsson hins vegar grafið niður á hinn enda þráðarins, þ.e. upphaf hans. Þeir hafa sýnt fram á að Reykjarfjarðarbók tilheyrir handritahópi sem þeir kenndu við skrifaraskóla á Ökrum í Skagafirði og þá Akrafeðga Brynjólf ríka Bjarnarson og syni hans, Björn og Benedikt.¹¹ Stefán Karlsson dregur niðurstöður sínar saman með eftirfarandi hætti: „Á grundvelli samanburðar við fornbréf má fullvíst telja að Reykjarfjarðarbók sé skrifuð af skagfirskum manni, e.t.v. á Ökrum í Skagafirði, hugsanlega af Birni Brynjólfssyni bónda þar. Sennilegast er að bókin sé skrifuð á síðasta fjórðungi 14. aldar.“¹²

Með því að tengja spássúgrein í Reykjarfjarðarbók við Akrafeðga hefur Ólafur Halldórsson sýnt fram á að bókin hafi enn verið á Ökrum um miðja 15. öld. Á spássú bl. 2r hefur einhver skrifað: „Vel lestu, Jón Guðínason, bóksöguna.“ Jón þennan Guðínason telur Ólafur að hafi verið bróðir Helga lögmanns Guðínasonar sem giftur var Akra-Kristínu. Jón var einnig handgenginn seinni manni Kristínar, Torfa hirðstjóra Arasyni, og hefur því verið tíður gestur að Ökrum bæði fyrir og eftir dauða bróður síns. Akra-Kristín var dóttir Þorsteins Ólafssonar hirðstjóra og Sigríðar, dóttur Björns Brynjólfssonar ríka á Ökrum, hugsanlegs skrifara Reykjarfjarðarbókar.¹³

1727, færir Árni inn ofannefnda yfirlýsingu Björns Magnússonar en hefur eyðu fyrir nafninu og segir: „[...] hér er útskafið nafnið, svo ekki verður með neinu móti lesið [...]“, sbr. *Arne Magnússons i AM. 435 A-B, 4to indeholdte Håndskriftfortegnelser*, bls. 57. Árni virðist ekki heldur hafa tengt þessa klausu við Reykjarfjarðarbók.

¹⁰ *Skarðsbók*, bls. 8; Páll Eggert Ólason, *Íslenzkar æviskrár* III, bls. 217.

¹¹ Ólafur Halldórsson, „Úr sögu skinnbóka“, bls. 66-68; Stefán Karlsson, „Ritun Reykjarfjarðarbókar“, bls. 318-319.

¹² *Guðmundar sögur biskups* I, bls. cviii.

¹³ Ólafur Halldórsson, „Úr sögu skinnbóka“, bls. 65-68.

Ólafur tekur fram að hann hafi ekki fundið bein tengsl milli Akramanna og Gísla Jónssonar í Reykjarfirði. Hann stingur þó upp á þeim möguleika að bók-in hafi borist til Vestfjarða með Ingvaldi, fylgikonu Þorleifs hirðstjóra Björnssonar á Reykhólum, en hún var dóttir Akra-Kristínar og Helga lögmanns. Sonarson þeirra Ingvaldar og Þorleifs, séra Þorleif Björnsson á Stað á Reykjanesi, telur Ólafur svo hafa verið líklegan til þess að missa frá sér bókina í höfð-ingjahendur, manna á borð við Eggert Hannesson og Magnús prúða Jónsson.¹⁴

Hugmynd Ólafs um hvernig Reykjarfjarðarbók barst vestur á firði er góð og gild. Í raun hverfur þráðurinn þó niður um baðstofugólfíð á Ökrum þar sem Jón Guðínason las svo vel fyrir heimilisfólkið að eitthvert þeirra sá sig knúíð til að lýsa velþóknun sinni með því að krabba hrósyrdi á spássú bókarinnar um miðja 15. öld.

3. ÁBÚENDA- OG EIGENDASAGA AKRA

Dæmi eru um að handrit hafi verið í eigu einnar ættar í margar aldir. Vitað er að Flateyjarbók var í eigu sömu fjölskyldunnar í a.m.k. tæpar tvær aldir og hefur í þann tíma líkast til verið geymd á Reykhólum og í Flatey. Sömuleiðis var Skarðsbók postulasagna í vörslu kirkjunnar á Skarði á Skarðsströnd í um fjórar aldir eða þangað til að sleppt var af henni hendinni í byrjun 19. aldar.¹⁵ Svipuð skilyrði hefur þó mátt finna á höfuðbólum sem ríkir höfðingjar sátu mann fram að manni, svo lengi sem að ábúendurnir voru hirðumenn, bæir þeirra voru vel viðum búnir og farið var gætilega með eld. Til þess að athuga hvort samskonar forsendur hafi verið fyrir hendi hvað Reykjarfjarðarbók varðar þarf að skoða eigenda- og ábúendasögu Akra í Blönduhlíð sem voru höfðingjasetur og metnir 100 hundruð að dýrleika.

Fyrstur skal nefndur til sögunnar Brynjólfur ríki Bjarnarson sem kenndur er við Akra í gömlu ættartöluhandritsbroti sem talið er frá um 1360-1380. Hann var ráðsmaður nunnuklaustursins að Reynistað og átti a.m.k. þrjú börn,

¹⁴ Ólafur Halldórsson, „Úr sögu skinnbóka“, bls. 68.

¹⁵ Jonna Louis-Jensen, „Den yngre del af Flateyjarbók“, bls. 235, 245 og 250; Ólafur Halldórsson, *Helgafellsbækur fornar*, bls. 16-21. Kirkjan að Skarði var bændakirkja og því í raun eign jarðeigandans en jörðin gekk að erfðum mann fram að manni frá Ormi Snorrasyni sem gaf kirkjunni postulasögurnar og fram til Skúla, sonar Magnúsar Ketilssonar, sem er grunaður um að hafa fargað bókinni, sbr. *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns VI*, bls. 135 og Einar G. Pétursson, „Fróðleiksmolar um Skarðverja“, bls. 33-71. Sjá hér að fram-an bls. 53. Um bændakirkjur, sjá Bragi Guðmundsson, *Efnamenn og eignir þeirra um 1700*, bls. 25-27.

þau Björn, Benedikt og Jórunni. Andlát Brynjólfs ríka hefur þótt annálsvort í Víðidalstungu og er fært til bókar við árið 1381 í Flateyjarannál.¹⁶

Björn erfði Akra eftir föður sinn og hefur líkast til búið þar því sem gift-ingarmaður systur sinnar lofar hann ásamt föður brúðgumans að halda festarölið „[...] heima á Ökrum [...]“¹⁷ Þann 13. desember 1392 á Ökrum gerði Björn Brynjólfsson jafnaðarskipti milli barna sinna Ólafs, Sigríðar og Málfríðar. Meðal þeirra jarða sem komu í hlut Ólafs voru Syðri- og Ytri-Akrar en þar sem hann var enn á ómagaaldri áskildi faðir hans sér rétt til ávöxtunar á fénu en í staðinn skyldi Ólafur fá „[...] kost og klæði og kennslu sæmilega [...]“¹⁸

Óvíst er hvort Ólafur hafi komist af ómagaaldri og líklegt verður að teljast að hann hafi dáið í plágunni fyrri, 1402–1404, því næsti eigandi Akra virðist vera systir hans Sigríður. Það þarf ekki að þýða að Málfríður hafi líka dáið í plágunni því samkvæmt þriðju erfð Jónsbókar skyldi bróðir verða bróður arfi væru þeir samfeðra og skilgetnir en ef hann væri enginn til þá skyldi samfeðra skilgetin systir erfa bróður sinn. Sigríður sem hálf systir Ólafs átti því jafnan rétt og Málfríður, alsystir hans, til arfsins því þær voru samfeðra systur skilgetnar. Það að Málfríður er talin hafa dáið ógift og barnlaus bendir þó e.t.v. til þess að hún hafi einnig orðið plágunni að bráð.¹⁹

Varðveist hafa tveir vitnisburðir skrifaðir á Ökrum um brúðkaup Sigríðar og Þorsteins Ólafssonar sem fram fór í Hvalsey á Grænlandi þann 16. september 1408.²⁰ Bréfin ein sanna ekki að Akrar hafi komið í hlut Sigríðar því á Ökrum var þingstaður líklegur til bréfagerðar en það að næsti eigandi jarðarinnar var Kristín dóttir Sigríðar og Þorsteins tekur af allan vafa um að svo hafi verið. Kristín var eina barn foreldra sinna sem komst á legg og því einkaerfingi þeirra en hún bjó á Ökrum og var kennd við jörðina. Kristín átti fyrst Helga lögmann Guðinason en svo Torfa hirðstjóra Arason. Hún átti þrjú börn sem upp komust, Þorstein og Ingvaldi með Helga og Málfríði með Torfa.²¹

Kristín gaf Ingvaldi, dóttur sinni, þann 17. janúar 1472 á Meiri-Ökrum

¹⁶ *Byskupasögur* I, bls. 10; *Ordbog over det norrøne prosasprog. Registre*, bls. 435; Einar Bjarnason, *Íslenzkir ættstuðlar* III, bls. 160; *DI* III, bls. 334; *Íslandske annaler indtil 1578*, bls. 413. Dánardags Brynjólfs er getið í ártíðaskrá Svalberðinga, sbr. *Íslenzkar ártíðaskrár*, bls. 159.

¹⁷ *DI* IV, bls. 13–14. Bein tilvitnun af bls. 14.

¹⁸ *DI* III, bls. 484–485. Bein tilvitnun af bls. 484.

¹⁹ *Jónsbók*, bls. 81; Einar Bjarnason, *Íslenzkir ættstuðlar* III, bls. 162 og 168.

²⁰ *DI* III, bls. 756; *DI* IV, bls. 316–317.

²¹ Einar Bjarnason, *Íslenzkir ættstuðlar* III, bls. 167.

jarðirnar Minni-Akra og Syðra-Dal í tíundargjöf. Sama dag og á sama stað seldi hún Ingveldi Meiri-Akra ásamt hinum Syðri fyrir Höskuldsstaði í Laxárdal sem var 40 hundraða jörð auk 80 hundraða í lausafé. Í kaupsamningnum er tekið fram að Kristín megi búa á Ökrum svo lengi sem hún vilji. Jafnframt er þar ákvæði þess eðlis að falli Ingveldur frá þannig að börn hennar megi ekki erfa jörðina löglega eftir hana skuli kaupin ganga aftur og Akrar verða eign Kristínar á ný eða erfingja hennar, barna eða barnabarna.²² Þessi ofuráhersla Kristínar á að halda höfuðbólínu í ætt sinni kemur til af því að Ingveldur var fylgikona Þorleifs hirðstjóra Björnssonar. Skyldleikameinbugir komu í veg fyrir að þau gætu gengið í hjónaband en það hindraði þau ekki í að hlaða niður börnum í óleyfi kirkjunnar. Réttarstaða barnanna var því ótrygg og hefur Kristín ekki viljað hætta á að Akrar gengu úrættis.

Þorleifur og Ingveldur voru fjórmenningar að frændsemi og þurftu leyfi kirkjunnar til að eigast. Þorleifur hafði mikið fyrir því að mega ganga að eiga Ingveldi og að gera börn sín arfgeng. Hann útvegaði sér m.a. páfabréf sem heimilaði að þau yrðu gefin saman eftir að hafa gert upp við Skálholtsbiskup vegna barneignarbrotanna og skyldu börnin við það verða arfgeng. Jafnframt aflaði hann sér samþykktar Kristjáns I. Danakonungs og Gauta erkibiskups í Niðarósi. Að því búnu gaf Magnús Eyjólffsson Skálholtsbiskup þau saman í Viðey þann 16. ágúst 1480.²³

Þann 13. apríl 1490 á Syðri-Ökrum fór fram gjörningur þar sem að þær Kristín og Ingveldur staðfestu tíundargjöfina og kaupin á Ökrum sem farið höfðu fram 18 árum áður, þ.e. 1472. Var þetta gert í tengslum við ættleiðingu Ingveldar á dætrum sínum þeim Kristínu, Helgu og Guðnýju sem fram fór í kirkjunni á Ökrum sama dag. Vegna ættleiðingarstöðu þeirra þurfti Kristín að afsala sér arftökuréttinum eftir Ingveldi dóttur sína til að dætur Ingveldar yrðu arfgengar.²⁴

Finnbogi Jónsson lögmaður og eiginmaður Málfríðar Torfadóttur virðist hafa verið ósáttur við sölu Kristínar tengdamóður sinnar á Ökrum til Ingveldar. Hann lét reyna á lögmæti sölunnar fyrir dómi á alþingi 1. júlí 1490 og má sjá á dómnum að þá er Kristín látin. Að mati dómsmanna var salan lögleg og því til staðfestu benda þeir sérstaklega á klausuna í kaupsamningnum sem

²² DI V, bls. 656-659, bréfin eru skrifuð þann 11. febrúar 1472 á Þingeyrum.

²³ DI VI, bls. 102-103, 150-151, 162-163, 167, 211, 291, 293-294 og 418 neðanmáls; Páll Eggert Ólason, *Menn og menntir* II, bls. 62-63. Páfaleyfið, dagsett í Róm 28. júní 1472, hefur nýlega verið gefið út, sjá Torstein Jørgensen og Gastone Saletnich, *Synder og pavemakt*, bls. 105-106 í norski þýðingu og bls. 171 á latínu.

²⁴ DI VI, bls. 691-693, bréfin eru skrifuð á Ökrum degi síðar.

hindraði að jörðin gengi úrættis. Vegna ásakana Finnboga um að jarðarverðið væri ólukt dæmdu þeir Ingveldi til að leiða tvö vitni fyrir sýslumanninn í Hegra-nesþingi fyrir imbrudaga að hausti til að votta að hún hefði greitt alla peninga eftir skildögum. Væru hins vegar engin vitni til skyldi hún sverja lýrittareið hinn minni fyrir sama sýslumanni og það sem þá stæði eftir af jarðarverðinu bæri henni að greiða áður en að arfaskipti færu fram eftir Kristínu Þorsteins-dóttur.²⁵

Ingveldur hlýtur að hafa uppfyllt þessi skilyrði fyrir sett tímamörk því þau Nikulás Jússason og Vigdís Árnadóttir sóru bókareið fyrir Agli Grímssyni um greiðslu jarðarverðsins þó ekki sé ljóst hvenær nákvæmlega það gerðist.²⁶ Í það minnsta sendi Ingveldur Einar Björnsson, mág sinn, til Þorleiksstaða í Blönduhlíð skömmu fyrir 30. september 1490 til arfaskipta við Finnboga lögmann og Eirík Þorsteinsson, sonarson Kristínar. Finnbogi virðist ekki hafa verið fús til þess og því stefndi Einar honum til réttra lagaskipta eftir Kristínu. Það hafði ekki tilætluð áhrif og því reið Einar til Akra þar sem hann þann 30. september 1490 óskaði eftir álitni sex manna um málið. Þeir voru sammála honum um réttmæti þess að hann tæki að sér þriðjung arfs eftir Kristínu þar til arfinum væri skipt eftir lögum.²⁷

Hvernig sem arfaskiptin hafa farið þá er ljóst að Ingveldur hefur haldið Ökrum því þann 15. apríl 1493 að Helgafelli fær hún syni sínum, Birni Þorleifssyni, Stærri-Akra. Jörðin var þó ekki lengi í höndum Björns því í sömu andrá fékk hann mági sínum, Eyjólf Gíslasyni, hana til að rétta hlut Helgu Þorleifsdóttur en að sögn Ingveldar hafði mest á hana hallað í skiptunum eftir föður sinn.²⁸

Af börnum Ingveldar og Þorleifs virðast aðeins fimm hafa komist á legg: Björn á Reykhólum, Helga sem átti Eyjólf Gíslason að Haga á Barðaströnd,

²⁵ *DI VI*, bls. 705-707. Kristín hafði lofað Ingveldi að sverja bókareið þess efnis að hún hefði hvorki gefið, selt, ánefnt né veðsett jörðina Stærri-Akra öðrum en henni. Eiðinn átti Finnbogi lögmaður, eða einhver annar valdsmaður sem umboð hafði til þess, að taka. Eiðurinn var þó aldrei svarinn hugsanlega vegna andstöðu Finnboga. Ingveldur brá því á það ráð að fá vitnisburð þriggja manna um eiðslofan Kristínar og var það bréf skrifað á Þingeyrum þann 6. júní 1487, sbr. *DI VI*, bls. 598-599.

²⁶ *DI VII*, bls. 633-634. Vitnisburður tveggja manna um að bókareiðurinn hafi farið fram er frá 1. maí 1503.

²⁷ *DI VI*, bls. 722-723.

²⁸ *DI VII*, bls. 166-167. Ekki er til annað bréf um þennan gjörning en vitnisburðarbréf Einars Þórólfssonar próventumanns að Helgafelli frá 7. september 1509. Þess ber að geta að Ingveldur gerðist próventukona að Helgafelli 7. febrúar 1497, sbr. *DI VII*, bls. 331-332.

Guðný sem átti Grím Jónsson, Jarprúður sem átti Guðmund Andrésson á Felli í Kollafirði og Kristín sem átti Eirík Halldórsson í Álftanesi.²⁹ Þau Guðný og Grímur koma þó mest við sögu hér enda næstu ábúendur Akra. Óvíst er hvernær þau giftust en það hefur væntanlega verið fyrir 29. maí 1497 en þá gaf séra Eiríkur Sumarliðason Guðnýju hálfa Kalmanstungu í Borgarfirði í tíundargjöf. Gjörningurinn fór fram að Sjávarborg en var bréfaður fjórum dögum síðar að Úlfssstöðum í Blönduhlíð og var Grímur einn af vottunum.³⁰ Í ættartölubók séra Þórðar Jónssonar í Hítardal er Grímur sagður hafa átt Sjávarborg. Óvíst er hvort þau Grímur og Guðný hafi búið þar því að allt eins líklegt er að faðir Gríms, Jón rámur Þorgeirsson sem virðist hafa gegnt embætti sýslumanns í Hegranesþingi um 1500, hafi átt jörðina og Grímur fengið hana eftir hann.³¹ Grímur var lögréttumaður og kemur fyrst við skjöl sem slíkur árið 1513. Hann var kjörinn til lögmanns árið 1519 en sagði af sér embættinu árið 1522 vegna atburða sem áttu sér stað á Sveinsstaðafundi í janúarlök árið 1522. Eftir það gerðist hann lögréttumaður á ný og er síðast getið á alþingi árið 1541.³²

Þorleifur hirðstjóri dó 1486 og fengu börn hans aðeins brot af því sem þeim bar í föðurarf. Miklar og langvinnar deilur urðu um arfinn sem ekki verða raktar hér. Björn Þorleifsson leiddi arfstilkallið fyrir hönd systkinahópsins og þurfti að kljást við frændur sína sem Björn Guðnason í Ögri fór fyrir. Árið 1495 úrskurðaði Stefán biskup Jónsson börn Ingveldar og Þorleifs skilgetin og arfbær og byggði úrskurð sinn á áðurgreindum bréfum sem Þorleifur hafði aflað. Í kjölfarið stefndi Björn Þorleifsson Birni Guðnasyni fyrir alþingisdóm Finnboga lögmanns sem sendi málið undir konungsúrskurð. Hans Danakonungur komst að þeirri niðurstöðu að bréf Þorleifs hirðstjóra hefðu verið gild og börn þeirra Ingveldar skyldu arfgeng vera eftir þau. Á alþingi sumarið 1498 dæmdi Finnbogi lögmaður, á grundvelli konungsúrskurðarins, Birni og systur hans þær eignir sem haldið var fyrir þeim. Málinu lauk þó ekki þar því Björn Guðnason neitaði að láta af hendi Vatnsfjörð og Stað í Aðalvík.³³

²⁹ Páll Eggert Ólason, *Íslenzkar æviskrár* V, bls. 174.

³⁰ *DI* VII, bls. 346-347.

³¹ Lbs 42 fol, bls. 236; Bogi Benediktsson, *Sýslumannaæfir* I, bls. 317. Sjá *DI* VII, bls. 633-634 þar sem Jón Þorgeirsson gefur, í félagi við Jón Þórarinsson, út bréf á Sjávarborg.

³² Einar Bjarnason, *Lögréttumannatal*, bls. 168-169. Um Sveinsstaðafund og afleiðingar hans, sjá Páll Eggert Ólason, *Menn og menntir* I, bls. 34-39 og 80; *DI* IX, bls. 68-69 og 148-151.

³³ Páll Eggert Ólason, *Menn og menntir* II, bls. 60-66.

Í kjölfar dómsniðurstöðunnar fór fram brúðkaup Björns Þorleifssonar og Ingibjargar Pálsdóttur í Flatey undir haustlok 1498. Þar voru systur Björns og eiginmenn þeirra mætt til að vera viðstödd athöfnina. Áður en brúðkaupið fór fram kröfðust þeir Eyjólfur, Grímur og Guðmundur fyrir hönd kvenna sinna og Kristín, sem þá var orðin ekkja, fyrir eigin hönd að Björn skipti á milli þeirra þeim hluta föðurarfsins sem nýbúið var að endurheimta. Skiptin fóru fram 9. október 1498 og var gert skiptabréf sem ekki er lengur varðveitt. Ljóst er þó hvað þeir Eyjólfur og Grímur fengu fyrir hönd kvenna sinna og er tekið fram að bæði sé um föður- og móðurarf að ræða. Í sinn hlut fengu þeir: „Stærri Akra í Blönduhlíð í Skagafirði, Eyvindarstaði í Blöndudal með þeim jörðum sem þar til lægi fyrir hundrað hundraða, Hvallátur og Skáleyjar á Breiðafirði fyrir áttatigir hundraða, hundrað hundraða í jörðum vestur í Arnarfjarðardölum, 12 hundruð fátt í og þá peninga alla að auki aðra er þeim systurum Helgu og Guðnýju voru heiman gefnir áður, þá er þær giftust.“³⁴ Ljóst er af öðru bréfi að eyjarnar Hvallátur og Skáleyjar fengu þeir upp í vangreidda heimanfylgju. Björn vildi þó helst ekki láta þær af hendi og bauðst þess í stað að greiða þeim af Aðalvíkur- eða Vatnsfjarðareignum. Það kærðu þeir sig að sjálfsögðu ekki um þar sem að enn var deilt um þær jarðir og Björn Guðnason hafði ekki látið þær af hendi. Björn gaf sig þó að lokum eftir að Ingveldur, móðir hans, hafði skorist í leikinn.³⁵

Athyglisvert er að Stóru-Ökrum, sem Björn var áður búinn að fá Eyjólf, er hér skipt á nýjan leik. Ljóst er þó að Akrar voru eign Ingveldar og hefur hún fengið Helgu, dóttur sinni þá af fé sínu til að hún fengi jafnt á við systkini sín er skertum föðurarfi þeirra var upphaflega skipt. Eyjólfur hefur því væntanlega látið Akra af hendi þegar föðurarfinum var skipt í annað sinn. Ökrum er þó úthlutað aftur því tekið er fram að skiptin nái bæði yfir föður- og móðurarf þeirra enda hafði Ingveldur gerst próventukona að Helgafelli árið áður eins og fram hefur komið. Eyjólfur bjó að Haga á Barðaströnd og er því líklegt, sökum hentugleika, að í hans hlut hafi komið jarðirnar vestur í Arnarfjarðardölum. Grímur, sem var búsettur í Skagafirði, hefur þá fengið Eyvindarstaði í

³⁴ *DI* VII, bls. 404.

³⁵ *DI* VII, bls. 404-405; *DI* VIII, bls. 410-411; *DI* IX, bls. 436-437, í fyrirsögn þessa bréfs í fornbréfasafninu er það ranglega sagt skrifað á Reykhólum en Flatey mun réttara eins og sjá má af texta þess. Að auki er dagsetningin ranglega sögð vera 20. nóvember 1527 sem er réttilega messudagur Játmundar konungs en dagsetning bréfsins er: „jn die thranslacionis sancti edmundi“ og á því við um beinaupptöku hans sem fór fram 29. apríl, sbr. Hermann Grotefend, *Taschenbuch der Zeitrechnung*, bls. 49.

Blöndudal og þær jarðir sem þeim fylgdu. Sína eyjuna fékk hvor þeirra upp í vangoldna heimanfylgju og þá standa Akrar einir eftir og ljóst er að þeim hafa þeir þurft að skipta á milli sín.

Grímur og Guðný eru næstu ábúendur Akra sem vitað er um fyrir víst en óljóst er nákvæmlega hvenær þau komu þangað. Í samtímaheimildum er Grímur fyrst kenndur við Akra í dómi frá árinu 1519 en þangað er hann án efa kominn löngu áður enda er hann einungis kenndur við jörðina þar til aðgreiningar frá alnafna sínum á Vatnshorni sem einnig sat í dómnum.³⁶ Hafi þau ekki tekið við jörðinni við dauða Kristínar þá hafa þau líkast til flust að Ökrum fljótlega eftir að þau voru búin að eignast hálfa jörðina. Þann 11. október 1498 eða tveimur dögum eftir arfskiptin í Flatey þá seldi Björn Þorleifsson Grími vegna Guðnýjar, systur sinnar, Minni-Akra í Blönduhlíð.³⁷ Það kynni að benda til þess að þau hafi ætlað sér að staðfestast að Ökrum. Þann 1. maí 1503 á Sjávarborg skrifuðu Jón rámur Þorgeirsson og Jón Þórarinsson lögréttumaður vitnisburðarbréf þar sem að þeir vottuðu að Nikulás Jússason og Vigdís Aradóttir hefðu svarið bókareid fyrir sýslumanninum í Hegranesþingi þess efnis að Ingveldur Helgadóttir hefði greitt Kristínu Þorsteinsdóttur jarðarverð Stóru-Akra að fullu.³⁸ Þetta er sá eiður sem Ingveldi var dæmdur á alþingi árið 1490 og er ekki ólíklegt að þessi vitnisburður hafi verið tekinn að undirlagi Gríms til að styrkja eignarheimildir hans fyrir Ökrum.

Grímur keypti ekki hinn helming Akra af Eyjólfi og Helgu en hefur líkast til leigt hann. Jörðin lá óskipt til ársins 1530 er Grímur stefndi Helgu, sem þá var að öllum líkindum orðin ekkja, til jarðaskiptis við sig að Ökrum. Óvíst er hvað olli þessum umskiptum en í dómnum eru tilfærð orð er Helga hafði uppi er henni var stefnt þess efnis að „[...] hún skyldi halda sig sem stefnda fyrir biskupsins skuld [...]“³⁹ Ljóst er af því sem á eftir kemur að hún á við Ögmund Pálsson biskup.

Við það vakna strax grunsemdir um að Helga hafi fengið Ögmundi hálfa Akra í kjölfar svæðins blóðskammarmáls þar sem Gísli, sonur hennar, barnaði tvær systur sínar. Systkinin flúðu á náðir Ögmundar biskups, sem var skyldur þeim að þriðja og fjórða, og fyrir hans tilverknað komst Gísli úr landi en systurnar virðast hafa dvalið áfram undir verndarvæng biskups í Skálholti.

³⁶ *DI VIII*, bls. 691-692.

³⁷ *DI VII*, bls. 405-406.

³⁸ *DI VII*, bls. 633-634, Jón rámur Þorgeirsson og Nikulás Jússason voru einnig vottar að sölu Akra og ættleiðingu Ingveldar að þremur dætrum sínum, sbr. *DI VI*, bls. 691-693

³⁹ *DI IX*, bls. 528. Um líklegan ekkjudóm Helgu, sjá *DI IX*, bls. 66-68.

Fjölskyldan að Haga mun hafa þurft að greiða Ögmundi rausnarlega fyrir aðstoðina og er ekki ólíklegt að Helga hafi fyrst reynt að losa sig við jarðir úr fjarlægum landshlutum. Ljóst er að hún fékk Ögmundi Kimbastaði í Skagafirði fyrir brot sonar síns.⁴⁰ Ekkert er þó vitað um hvað hún hefur þurft að láta af hendi fyrir dætur sínar.

Galli á þessari tilgátu er að alls óljóst er hvenær þetta blóðskammarbrot var framið. Már Jónsson telur þó að það hafi átt sér stað um miðjan fjórða áratug 16. aldar. Ef svo er sofna grunsemdirnar á ný. Tímasetning Mús er hins vegar byggð á tveimur skjölum sem varðveist hafa um málið en ekki ofangreindum orðum Helgu sem kynnu að breyta einhverju þar um.⁴¹ Óefað virðist þó vera að Ögmundur biskup hefur tekið þann helming Akra sem tilheyrði Helgu í krafti ofangreindra kringumstæðna.

Hvorki Helga né umboðsmaður á hennar vegum mættu til að vera viðstödd jarðaskiptin. Magnús Björnsson sýslumaður, og tengdasonur Gríms á Ökrum, kallaði því til sex lögréttumenn sem felldu dóm um skiptin í fjarveru Helgu. Þar kemur fram að Grímur hafi lagt fyrir dóminn opið bréf um hvað Björn Þorleifsson hafði fengið þeim Eyjólfí og Grími fyrir hönd kvenna sinna er föðurarfi þeirra var skipt. Það er án efa vitnisburðarbréf þriggja manna sem tekið var að Ökrum þann 19. apríl 1530, bersýnilega vegna fyrirhugaðra jarðaskipta, og vitnar um arfskiptin sem fóru fram í Flatey 9. október 1498. Ljóst er af dómnum að Grímur hefur haft eintak af sjálfu skiptabréfinu, sbr. „[...] sem þar til greinir og bréfið sjálft ýtar meir útvísar og inniheldur.“⁴² Í því hefur þó ekki komið fram hvernig þeir Eyjólfur og Grímur skiptu á milli sín því sem þeim var úthlutað fyrir hönd kvenna sinna. Grímur hefur því vafalaust staðið að baki gerð vitnisburðarbréfsins en þar er sérstaklega tekið fram að „[...] aldrei voru þá Stærri-Akrar eignaðir né ánafnaðir Helgu Þorleifsdóttur af nokkrum manni heldur en aðrir peningar í þessum þeirra gjörningi.“⁴³

Það að Grímur hafi séð ástæðu til þess að þetta kæmi fram í vitnisburðarbréfinu varpar ljósi á hvers vegna hann taldi nú fyrst, 32 árum eftir arfskiptin í Flatey, nauðsynlegt að skipta jörðinni. Einhver sem Grímur hefur ekki talið sig geta treyst hlýtur að hafa náð tangarhaldi á hinum helmingi jarðarinnar og hann því viljað hafa eignarhlutföllin á hreinu. Jörð og húsum skiptu dómsmenn þannig að Helga fékk:

⁴⁰ *DI* XII, bls. 736.

⁴¹ Már Jónsson, *Blóðskömm á Íslandi 1270-1870*, bls. 56-57.

⁴² *DI* IX, bls. 529.

⁴³ *DI* VII, bls. 405.

[...] hálfan skálann þann hinn syðra hlutann, og þar með andyra loft-portið og húsið þar niður undir. Skemmuna þar suður á hlaðinu og hálfu stóru baðstofuna, hinn syðra hlutann litlu stofurnar báðar og náðhúsið. Hálf fjósið þar upp á vellinum, hinn austara hlutann og heytóftina hálfu þar suður frá, hálf fjósið suður á vellinum, hinn fremra hlutann. Allan völinn fyrir sunnan lækinn og kottún og dýra vikuverk-
ið þar með. En Grímur í sinn hlut vegna Guðnýjar, hálfan skálann, hinn nyrðra hlutann, og skemmurnar báðar þar norður af. Stóru stofuna og klefann þar innar af, litlu baðstofuna og hálfu stóru baðstofuna. Hálf fjósið suður á vellinum og hálf heima á vellinum. Völinn allan fyrir ofan götuna, sem staðurinn stendur á og orfabrjótinn fyrir neðan götuna og þar með Brekkukot. Og göng öll skyldu vera hvorumtveggjum jafn heimil en telja kvikfé í úthaga eftir jarðardýrleika sem lög skipa. Engjar, reka og ítök sem jörðunni tilheyrja, hafi hvorir að helmingi.⁴⁴

Að skiptunum loknum lýsti Grímur þeim á þinginu og skyldu þau standa óbrigðullega um aldur og ævi. Helgu var þó veitt tækifæri til að leiða tvö lögleg vitni með svörnum eðum fyrir sýslumanninn í Hegranesþingi, innan árs, í nærveru Gríms eða umboðsmanns hans því til sönnunar að jörðinni hefði áður verið skipt eftir lögum. Því næst lýsti Grímur yfir vilja sínum til að halda jarðarhelmingi Helgu áfram og bauðst til að borga þá leigu sem sett yrði upp af löglegum matsmönnum.⁴⁵

Premur árum eftir jarðaskiptin á Ökrum, eða þann 30. apríl 1533, áttu umboðsmenn Jóns biskups Arasonar jarðakaup við Ögmund biskup í Skálholti og meðal þeirra jarða er Ögmundur fékk Jóni voru hálfir Akrar, hálf Sjárvarborg og Kimbastaðir. Þegar hér var komið sögu höfðu biskuparnir sæst heilum sáttum eftir heiftúðugar deilur um yfirráð Hólastaðar. Sættin var gerð á alþingi 1527 en upp úr því hjaðnaði fjandskapurinn og vináttubönd tóku að myndast milli þeirra. Árið 1528 skiptust þeir á jörðum sem höfðu verið uppsprettur ágreinings á milli þeirra en hér virðast skiptin gerð til hægðarauka þar sem hvor fær hinum jarðir í sínu biskupsdæmi. Þannig fær Jón Ögmundi jarðir á Vestfjörðum og á Ströndum en Ögmundur Jóni jarðir fyrir norðan, bæði í Skagafirði og Eyjafirði.⁴⁶

⁴⁴ *DI IX*, bls. 529.

⁴⁵ *DI IX*, bls. 529-530.

⁴⁶ Páll Eggert Ólason, *Menn og menntir I*, bls. 91-94; *DI IX*, bls. 662-663.

Líkast til hefur Grímur verið ánægðari með að Jón biskup skyldi eignast hálfa Akra á móti honum. Hafi Grímur ekki talist til flokks séra Jóns Arasonar fyrir Sveinsstaðafund þá virðist sem hann hafi skipað sér í flokk Jóns, sem vígður var til biskups árið 1524, eftir fundinn. Því til merkis er að hann er m.a. vottur að ættleiðslu Jóns biskups að börnum sínum, vottur að kaupmálabréfum dætra hans og kemur nærri fleiri gjörningum er snerta biskupinn.⁴⁷ Auk þess sem bæði Jón biskup og Ari lögmaður, sonur hans, nefna hann í dóma hjá sér.⁴⁸

Grímur og Guðný eignuðust a.m.k. þrjú börn sem komust á legg; þau Jón lögréttumann, Guðrúnu sem átti Tómas Brandsson á Þorleiksstöðum og Sigríði sem átti Magnús sýslumann Björnsson á Reykjum í Tungusveit. Allt er á huldu um dánarár þeirra hjóna en eins og fyrr greinir þá er Gríms síðast getið á alþingi árið 1541. Ljóst er þó að Jón Grímsson fékk hálfa Akra eftir foreldra sína og bjó þar. Kvonfang Jóns er frekari vottur um ofangreind tengsl Akra-fólksins við Jón biskup Arason því hann gekk að eiga Þóru dóttur séra Tómasar Eiríkssonar á Mælifelli og Þóru Ólafsdóttur. Þóra Ólafsdóttir var dóttir Helgu Sigurðardóttur, fylgikonu Jóns biskups, sem hún hafði eignast áður en hún batt trúss sitt við hann.⁴⁹ Þegar Helga gerðist próventukona að Hólum þann 29. apríl 1526 var tilgreint í próventubréfinu að hún mætti hafa eitt barnabarn sitt með sér á sinn kostnað. Það mun að öllum líkindum hafa verið Þóra Tómasdóttir sem ólst þar upp og nam hannyrðir af ömmu sinni og var til sýnishorn þeirra á dögum Árna Magnússonar. Ennfremur mun Jón Grímsson hafa verið annar af tveimur förunautum Helgu er meint undanskot hennar á eignum Jóns biskups og Hólaakirkju, þ. á m. gulli og silfri, eiga að hafa átt sér stað eftir aftöku biskups og sona hans.⁵⁰

Jón biskup Arason hefur fengið Helgu hálfa Akra áður en hann var tekinn af lífi því hún gaf Guðrúnu Magnúsdóttur, sonardóttur sinni, jarðarpartinn með bréfi sem gert var að Ökrum annað hvort 18. eða 25. maí 1553.⁵¹ Um leið

⁴⁷ *DI IX*, bls. 94-95, 378-380, 475-476, 489, 570-572, 603-604 og 655-657.

⁴⁸ *DI IX*, bls. 337 og 601-602; *DI X*, bls. 363-364. Sjá þó *DI XII*, bls. 690-691 um landamerkjadeilu Gríms og Jóns biskups árið 1542.

⁴⁹ Lbs 42 fol, bls. 236-237, sjá þó Ingvaldi og Þorvarð sem eru án efa börn þeirra Guðnýjar og Gríms þó þeirra sé að engu getið í ættartölubók séra Þórðar Jónssonar í Hítardal né í mannfræðiritum, sbr. *DI XI*, bls. 396-398 og *DI XV*, bls. 402-404.

⁵⁰ Elsa E. Guðjónsson, „Hannyrðir Helgu Sigurðardóttur?“, bls. 89-90; *DI III*, bls. 606 og 610-611; *DI IX*, bls. 351-352; *DI XII*, bls. 289-290 og 315-317.

⁵¹ *DI XII*, bls. 550-551, ekki er hægt að skera úr um dagsetninguna þar sem að gjafabréfið er aðeins til í afriti þar sem gleymst hefur að geta þess hvort gjörningurinn hafi farið fram fyrir eða eftir hvítasunnun.

og séra Magnúsi, syni Eyjólfss Gíslasonar og Helgu Þorleifsdóttur í Haga, varð kunnugt um gjöf þessa hóf hann nýja sókn miðaða að því að brigða jarðarpartinn undan Guðrúnu og undir sig og Þorleif bróðir sinn. Málið kom fyrir dóm við Vallalaug þann 25. september 1553 þar sem að séra Magnús kærði Gunnar Gíslason, eiginmann Guðrúnar, fyrir að halda hálfa Syðri-Akra fyrir sér og bróður sínum. Gunnar lagði fyrir dóminn, máli sínu til stuðnings, áðurnefnt gjafabréf Helgu Sigurðardóttur og kaupbréf biskupanna Ögmundar og Jóns. Fram kom í máli séra Magnúsar að hann hefði margsinnis reynt að ná jörðinni af þeim sem höfðu haldið hana en án árangurs. Jafnframt vitnaði hann um það að Helga, móðir sín:

[...] hefði unnt og léð til umskipta á landskyldum nefnda hálfa jörð Akri, biskup Ögmundi, en aldri hefði hún sagða jörð sölum selt né gjöfum gefið og eigi í nein sakferli goldið og þar eftir hefði biskup Ögmundur haldið sagða jörð fyrir greindri Helgu sinni móður svo hún hefði eigi lögum á náð sakir ofríkis biskups Ögmundar.⁵²

Fram kemur í dómnum að mörgum góðum mönnum hafi verið fullkunnugt um þennan yfiringang Ögmundar biskups. Jafnframt vissu dómsmenn að hálfir Akrar höfðu verið eign Helgu Þorleifsdóttur og enn fremur að engin skjöl höfðu verið lögð fram sem sýndu að hún hefði með nokkrum hætti afsalað sér eða selt umrædda jörð. Í krafti 11. kafla kaupabálks Jónsbókar var séra Magnúsi dæmt að sverja eið þess efnis að hvorki hann, móðir hans né bróðir hefðu nokkurn tímann fengið frá sér jörðina með nokkrum hætti og skyldu með honum sverja tveir skilríkir menn. Séra Magnús sór eiðinn samdægurs og var í kjölfarið dæmd jörðin.⁵³ Sama dag og á sama stað seldi séra Magnús Gunnari Gíslasyni svo umrædda hálfa Syðri-Akra fyrir 50 hundruð.⁵⁴

Gunnar Gíslason var klausturhaldari að Reynistað á árunum 1556-1569, gegndi sýslumannsstörfum í Skagafirði, hugsanlega sem lögsagnari Þorbergs Bessasonar, og var enn fremur Hólaráðsmaður um tíma. Frá 1569 til æviloka 1605 mun hann hafa búið á Víðivöllum.⁵⁵ Fram að þeim tíma eða í það minnsta frá 1553 hefur hann þó búið á hálfum Stóru-Ökrum. Í vitnisburði

⁵² *DI* XII, bls. 617.

⁵³ *DI* XII, bls. 616-618.

⁵⁴ *DI* XII, bls. 618-619; *DI* XV, bls. 281. Sjá einnig *DI* XIII, bls. 210-211 þar sem Ólafur biskup Hjaltason lætur af hendi hálfa Sjávarborg við séra Magnús.

⁵⁵ Páll Eggert Ólason, *Íslenzkar æviskrár* II, bls. 201.

Þorsteins Þorvarðssonar frá 1. júní 1639 kemur nefnilega fram að móðir hans, Margrét Magnúsdóttir, hafi verið heimilisföst vinnustúlka hjá Gunnari Gíslasyni í 12 eða 13 ár á Stóru-Ökrum.⁵⁶ Óvíst er hvenær Pétur hefur fengið jörðina eftir Gunnar, föður sinn, en þann 30. maí 1605 að Spjaldhaga í Eyjafirði seldi hann mági sínum, séra Arngrími lærða Jónssyni, hálfa Syðri-Akra.⁵⁷

Á hinum helmingi Akra bjuggu, eins og fyrr greinir, Jón Grímsson og Þóra Tómasdóttir en saman áttu þau a.m.k. fjögur börn: Grím, Jón, Guðnýju og Kristínu.⁵⁸ Grímur varð eigandi af hálfum Stóru-Ökrum og Minni-Ökrum í réttum arfskiptum við systkini sín eftir Jón föður þeirra.⁵⁹ Jóni Grímssyni bregður seinast fyrir á alþingi árið 1579 og hann hlýtur að hafa dáið skömmu síðar og að öllum líkindum fyrir 6. nóvember 1580 er Grímur giftist Þorbjörgu dóttur Þorbergs Bessasonar sýslumanns. Í kaupmálabréfi þeirra taldi Grímur sér til „[...] kaups og giftingar [...]“ hálfa Stærri-Akra og Minni-Akra og hafði því þá þegar erft jarðirnar eftir föður sinn.⁶⁰ Grímur bjó á hálfum Stóru-Ökrum en seldi þá ásamt Minni-Ökrum þann 7. apríl 1606 séra Arngrími lærða.⁶¹

Með kaupum Arngríms voru loks báðir helmingar Stóru-Akra sameinaðir undir eignarhaldi eins manns eftir rúmlega hundrað ára hlé. Næsti eigandi Akra var Jón sonur Arngríms og Solveigar kvennablóma Gunnarsdóttur en líkast til hefur hann fengið jörðina skömmu áður en hann giftist Ólöfu Jónsdóttur að Miklabæ árið 1625. Þau settu bú sitt að Ökrum en áttu ekki skap saman þannig að Ólöf flutti sig um set til eignarjarðar sinnar Víkur. Voru þau svo aðskilin með dómi árið 1628. Deilur stóðu þó áfram yfir um tilgjöf Ólafar sem leystust ekki fyrir en 1630.⁶²

⁵⁶ AM Dipl. Isl. V, 6. Apogr. nr. 4175. Líklegt verður að teljast að þetta sé Þorsteinn Þorvarðsson, eigandi AM 171 8vo, sem John S. McKinnell leitaði en fann ekki, sbr. „Some points on AM 171, 8vo“, bls. 213.

⁵⁷ AM Dipl. Isl. V, 6. Apogr. nr. 4151, kaupbréfið er skrifað að Stóra-Hamri í Eyjafirði 12. júní 1605.

⁵⁸ Lbs 42 fol, bls. 236.

⁵⁹ AM Dipl. Isl. V, 6. Apogr. nr. 4152.

⁶⁰ Einar Bjarnason, *Lögréttumannatal*, bls. 279; Steph 27, bl. 41v-42r; AM Dipl. Isl. V, 6. Apogr. nr. 4162.

⁶¹ AM Dipl. Isl. V, 6. Apogr. nr. 4152, kaupbréfið var skrifað á Stóru-Ökrum þann 8. apríl 1606. Sjá einnig *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns XIII*, bls. 343. Jakob Benediktsson nýtti sér ekki apógröf Árna Magnússonar við samningu ævisögu Arngríms lærða en kemst eftir krókaleiðum nokkuð nærri því hvenær hann kom til Akra, sbr. Jakob Benediktsson, *Arngrímur Jónsson and his works*, bls. 18-19.

⁶² Bogi Benediktsson, *Sýslumannæfir I*, bls. 556; *Annálar 1400-1800 I*, bls. 227, 230 og 233; Lbs 787 4to, bls. 219.

Deilurnar kunna að vera ástæða þess að þann 24. apríl 1627 á Miklabæ selur Jón Arngrími, föður sínum, jarðirnar Syðri- og Minni-Akra fyrir 120 hundruð vegna orðróms þess efnis að Jón hefði í hyggju að selja jarðirnar úrættis. Arngrímur hefur þó ekki greitt jarðirnar strax því tekið er fram í kaupbréfinu að Jón skyldi uppbera afgjaldið af jörðunum þangað til að andvirði þeirra greiddist.⁶³ Af því hefur þó líkast til aldrei orðið því 22. júní 1627 dó Solveig, kona Arngríms, og ári síðar giftist hann á ný. Í það minnsta selur Jón Arngrímsson, þann 21. júní 1636 í Sælingsdalstungu í Hvammssveit, Eggerti Jónssyni Stóru-Akra fyrir 100 hundruð og Minni-Akra fyrir 20 hundruð auk annarra jarða. Á móti fékk hann Sælingsdalstungu sem metin var á 60 hundruð og aðrar jarðir sem ekki voru eins hátt metnar.⁶⁴ Árið 1644 að Syðri-Ökrum gefa þeir Jón og Eggert svo út bréf þess efnis að báðir hafi þeir staðið við þær skuldbindingar sem kaupbréfið kvað á um og þeir séu ánægðir með kaupin.⁶⁵

Jón klausturhaldari fékk jarðirnar eftir Eggert, föður sinn, og hefur líkast til búið þar um hríð en einnig mun hann hafa búið að Auðbrekku. Stóru-Akrar og Minni-Akrar voru enn í eigu afkomenda Eggerts er jarðabókin var tekin í Blönduhlíð í Skagafirði þann 4.-16. maí 1713. Þá átti Eggert Jónsson, alnafni afa síns, jarðirnar og bjó á Stóru-Ökrum og mun rétt sem eftir honum er haft í jarðabókinni að þar hafi „[...] langvarandi eignarmenn búið [...]“ þó að fyrir hafi komið að leiguliðar hafi haldið jörðina en þá mun hann líkast til eiga við ár föður síns að Möðruvöllum og Auðbrekku.⁶⁶

4. REYNISTAÐAKLAUSTUR

Hér að framan hefur verið gengið út frá því að Reykjarfjarðarbók hafi öll verið skrifuð af einum manni og að kenna beri skrifaraskólann við Akra í Blönduhlíð. Peter Foote, sem síðastur hefur rannsakað þann handritahóp sem Reykjarfjarðarbók tilheyrir, er hins vegar á öðru máli. Hann telur að tvær hendur séu á bókinni og hallast að því að kenna skrifaraskólann við Reyni-

⁶³ AM Dipl. Isl. V, 6. Apogr. nr. 4166.

⁶⁴ Jakob Benediktsson, *Arngrímur Jónsson and his works*, bls. 24; AM Dipl. Isl. V, 6. Apogr. nr. 4173.

⁶⁵ AM Dipl. Isl. V, 6. Apogr. nr. 4177.

⁶⁶ Páll Eggert Ólason, *Íslenzkar æviskrár I*, bls. 321-322 og III, bls. 85-87; *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns IX*, bls. 179-182, bein tilvitnun af bls. 179.

staðarklaustur þó að hann útiloki ekki Akra.⁶⁷ Sá möguleiki skal nú gaumgæfður stuttlega.

Fyrir dauða sinn árið 1268 gaf Gissur jarl Þorvaldsson Stað í Reyninesi til klausturs. Dráttur varð á framkvæmdinni fram til ársins 1295 er klaustrið var stofnað fyrir milligöngu Jörundar Þorsteinssonar Hólabiskups. Legstaður Gissurar jarls hlýtur að hafa verið bæði áberandi og mikilfenglegur í klausturkirkjunni á miðöldum. Björn Jónsson, síðar á Skarðsá, var tekinn árið 1582 í fóstur til þáverandi klausturhaldara á Reynistað og þar ólst hann upp. Síðar á ævinni getur Björn þess að legstaður Gissurar hafi verið í miðju kirkjugólfinu: „[...] svo sem merki hafa sést á þeim þremur koparnöglum er settir voru í gólffjölinu yfir hans höfði.“⁶⁸ Hugsu mætti sér að kveikjan að ritun Reykjarfjarðarbókar, á síðasta fjórðungi 14. aldar, hafi verið löngun til að fræðast um manninn sem lá í miðju kirkjugólfinu en hann kemur þar mikið við sögu og var jafnframt forgöngumaður þess að efnt var til klausturs á staðnum. Ekki er heldur óeðlilegt að ætla að bókin hafi verið í eigu klaustursins þar sem Gissur lá grafinn. Í þessu sambandi má einnig benda á tengsl Guðmundar góða Arasonar við Reynistaðarklaustur en sögu hans var einnig að finna í Reykjarfjarðarbók og eru jarteinir hans varðveittar á bl. 28-29.⁶⁹

Það er einkum þrennt sem tengir Reykjarfjarðarbók við Akramenn. Í fyrsta lagi hversu líkar hendur Brynjólfs Bjarnarsonar og Benedikts sonar hans eru skriftinni á Reykjarfjarðarbók. Í öðru lagi er það spássúgreinin sem lofar sögulestur Jóns Guðínasonar. Í þriðja og síðasta lagi er það ritstjórnarstefnan. Ritstjóri Reykjarfjarðarbókar hefur nefnilega fellt niður nokkra kafla sem er

⁶⁷ *A Saga of St Peter the Apostle*, bls. 38-42 og 58-60. Um viðbrögð Stefáns Karlssonar við niðurstöðum Footes, sjá eftirmála við „Ritun Reykjarfjarðarbókar“, bls. 328. Svanhildur Óskarsdóttir hefur rannsakað handritið AM 764 4to sem tilheyrir sama skrifaraskóla og Reykjarfjarðarbók. Hún telur að það sé upprunnið í klaustrinu á Reynistað og að nunnurnar hafi átt þátt í ritun þess, sbr. Svanhildur Óskarsdóttir, „Writing universal history in Ultima Thule: The case of AM 764 4to“, bls. 194.

⁶⁸ AM 216cβ 4to, bl. 21v, sbr. *Frásögur um fornaldarleifar 1817-1823 I*, bls. 263-264; sjá einnig Janus Jónsson, „Um klaustrin á Íslandi“, bls. 251. Þess má geta að Björn hefur væntanlega aldrei stígið fæti inn í miðaldakirkjuna á Reynistað því hann getur þess í Skarðsárannál sínum að hin mikla trékyrkja sem forðum stóð á staðnum hafi verið tekin niður um 1570 í klausturhaldaratíð Jóns lögmanns Jónssonar, sbr. *Annálar 1400-1800 I*, bls. 263, sjá einnig bls. 168 um komu Björns til Reynistaðar. Jón hefur væntanlega látið minnka kirkjuna en það hefur tæpast haft áhrif á grunnflöt hennar.

⁶⁹ *Guðmundar sögur biskups I*, bls. 5-6, 56-58 og 100-103; Sveinn Níelsson, *Prestatal og prófasti á Íslandi*, bls. 243.

að finna í Króksfjarðarbók og þ.á m. kafla um Vermund Tumason „[...] nískan og hjúaharðan“ bónda á Ökrum sem er veginn af sauðamanni sínum.⁷⁰

Þessi atriði eru hins vegar ekki ósamþættaleg skoðun Foote um að kenna skrifaraskólann við Reynistað. Líkindi með skrift Akramanna og handrita umrædds skrifaraskóla mætti því skýra þannig að synir Brynjólfs hafi verið sendir til Reynistaðar í skóla og lært þar að draga til stafs. Það sama mætti hugsa sér varðandi Jón Guðinason, þ.e. að hann hafi lært að lesa innan veggja klaustursins og að þar hafi spássúgreinin verið skrifuð um miðja 15. öld. Tvö bréf frá fyrri hluta 15. aldar votta um tvenns konar skólahald á Reynistað. Annars vegar menntun drengja sem hefur jafngilt prestsmentun. Dæmi um það er í bréfi frá 24. júlí 1443 þar sem Barbara abbads lofar að taka son Guðmundar Björgúlfssonar „[...] upp á staðarins kostnað til skóla. Klæða hann og fæða þar til er hann mætti vel vígjast fyrir kunnáttu sakir ef hann vildi.“ Nunnurnar munu ekki hafa annast slíka menntun og hafa því fengið til þess prestvígða menn eins og séra Teit Finnsson sem að öllum líkindum var prestur að Reynistað en hann stendur m.a. að bréfagerðinni ásamt Jóni Snorrasyni djákna, líkast til einnig á Reynistað.⁷¹ Hins vegar menntun nunnuefna sem systurnar hafa sjálfar séð um. Dæmi þess er bréf séra Björgólfs Illugasonar, fyrrum ráðsmanns klaustursins, frá 28. október 1413 þar sem hann gefur Steinunni dóttur sína og Sigríði Sæmundsdóttur frændkonu sína í klaustrið á Reynistað með 50 hundraða meðgjöf. Stúlkurnar áttu að fá „[...] læring af klaustrinu“ og séra Björgólfur tekur það sérstaklega fram að dóttir sín megi sjálf ráða því, þegar hún er komin til vits og ára, hvort hún hverfi aftur til veraldslegs lífs eða leggi klausturlífið fyrir sig.⁷²

Hvað ritstjórnarstefnuna áhrærir er ekki ólíklegt að þætti Vermundar Tumasonar í sögunni hafi verið sleppt af tillitssemi við Brynjólf á Ökrum sem var ráðsmaður klaustursins. Jafnvel að Akrastrákarnir hafi skrifað bókina, hvort sem það var á meðan þeir voru í læri á Reynistað eða að lokinni námsdvöl sinni þar, og þeir tekið upp hjá sjálfum sér að fella Vermund úr sögunni.

⁷⁰ Stefán Karlsson, „Ritun Reykjarfjarðarbókar“, bls. 316 og 318-319.

⁷¹ *DI* IV, bls. 642-643, bein tilvitnun af bls. 643; Sveinn Níelsson, *Prestatal og prófasta á Íslandi*, bls. 243. Í kirknatali Hólabiskupsdæmis sem talið er frá því um 1429 eða úr biskups-tíð Jón Vilhjálmssonar er þess getið að á Reynistað sé einn prestur og tveir djáknar, sbr. *DI* IV, bls. 381.

⁷² *DI* III, bls. 751-752 og bls. 717-719 varðandi ráðsmennsku séra Björgólfs. Um kennslu í íslenskum klaustrum og innri og ytri skóla, sjá Gunnar F. Guðmundsson, *Íslenskt samfélag og Rómakirkja*, bls. 221-223.

Hafi Reykjarfjarðarbók verið skrifuð á Reynistað og tilheyrt klaustrinu þá er hún horfin þaðan undir lok fyrsta fjórðungs 16. aldar. Hennar er að engu getið í eignaskrá sem nær m.a. yfir bækur kirkjunnar og klaustursins að Reynistað í elsta hluta Sigurðarregisturs frá 1525.⁷³

Af ofansögðu er ljóst að ef Reykjarfjarðarbók var í bókasafni Reynistaðar þá er hún horfin þaðan fyrir 1525. Þar sem að engar heimildir eru til um að Jón Guðinason hafi stundað nám við klaustrið en tekist hefur að tengja hann við Akra um miðja 15. öld bendir það heldur til þess að þangað hafi bókin verið komin fyrir þann tíma. Ekki verður úr því skorið hér hvort Akramenn hafi skrifað Reykjarfjarðarbók heima hjá sér og lært til verka að Reynistað eða hvort hún hafi verið skrifuð í klaustrinu og ratað nýskrifuð í hendur Brynjólfs bónda að Ökrum og afkomenda hans. Svo virðist þó sem að bókin hafi verið komin til Akra um miðja 15. öld en hversu löngu áður skal ósagt látið.

5. FRÁ ÖKRUM Í BLÖNDUHLÍÐ TIL BÆJAR Á RAUÐASANDI

Eins og fram hefur komið þá eru tveir, nokkuð áreiðanlegir, fastir punktar í eigendasögu Reykjarfjarðarbókar áður en snurðan hleypur á þráðinn: Akrar um miðja 15. öld og Bær á Rauðasandi árið 1594. Spurningin er þá hvernig er hægt að tengja punktana saman? Möguleg leið virðist mér vera að gera ráð fyrir að Reykjarfjarðarbók hafi verið áfram að Ökrum eftir dauða Akra-Kristínar árið 1490 og komist í eigu Guðnýjar Þorleifsdóttur og Gríms Jónssonar og þaðan í eigu Jóns Grímssonar sem tók við jörðinni eftir föður sinn.

Því til styrkingar skal bent á handritið AM 171 8vo sem inniheldur messudagarím og mun skrifað á bilinu 1569-1589 af eða fyrir Gunnar Gíslason. Í rímið hafa verið færðar inn ártíðir og atburðir með sömu hendi og skrifaði handritið. Þar er m.a. getið dagsetninga bardaganna á Pveráreyrum, Örlygsstöðum og Helgastöðum. Dagsetninganna er ekki getið í íslenskum miðalda-annálum en þær er hægt að ákvarða út frá upplýsingum um tímatal í Sturlungu.⁷⁴ Ekki er ólíklegt að ritari AM 171 8vo hafi fengið þessar upp-

⁷³ *DI IX*, bls. 320-321. Í eignarskránni er minnst á Guðmundar sögu og bendir orðalagið til þess að Nikulás saga og Guðmundar saga hafi verið saman í handriti og Þorláks saga og Jóns saga saman í öðru. Í *Codex Academicus* (Membr. Res. 3) hafa Nikulás saga og Guðmundar saga einnig fylgst að þó þær séu þær í öfugri röð, sbr. Guðvarður Már Gunnlaugsson, „Leiðbeiningar Árna Magnússonar“, bls 97.

⁷⁴ John S. McKinnell, „Some points on AM 171, 8vo“, bls. 210 og 213-216. Þess ber að geta að eins dags skekkja er í útreikningi á dagsetningu Pveráreyrardaga í AM 171 8vo.

lýsingar úr sjálfri Reykjarfjarðarbók hafi hún legið á Ökrum. Eins og fram hefur komið þá átti Gunnar Gíslason hálfa Akra og bjó þar á árunum 1553-1569 en jarðarpartinn seldi Pétur, sonur hans, árið 1605. Það ætti því að hafa verið sársaukalaust fyrir Jón Grímsson að lána handritið í hinn enda bæjarins.

Það sést á syrpu séra Gottskálks Jónssonar í Glaumbæ, sem lést árið 1590, að texti Reykjarfjarðarbókar var á sveimi í Skagafirði á seinni hluta 16. aldar. Þar tilfærir hann fleyg orð Magnúsar konungs Hákonarsonar sem hann mælti við Sturlu Þórðarson. Tilvitnunin er á þessa leið: „Vín skal til vinar drekka kvað Magnús konungur við Sturla og drakk af lítið og fékk honum síðan.“ Umrædda tilvitnun, þ.e. „[...] vín skal til vinar drekka [...]“ er að finna í Sturlu þætti sem er viðbót ritstjóra Reykjarfjarðarbókar og er ekki að finna í Króksfjarðarbók.⁷⁵

Guðný, dóttir Jóns Grímssonar, gekk að eiga Sigurð Jónsson frá Svalbarði og fór brúðkaup þeirra fram að Ökrum þann 24. október 1563.⁷⁶ Sigurður bjó á Svalbarði á Svalbarðsströnd og gegndi sýslumannsstörfum þegar árið 1572 í Vaðlaþingi og svo í Múlaþingi frá 1577 til um 1579. Þann 12. maí 1579 fékk hann veitingu fyrir Reynistaðarklaustri og flutti bú sitt þangað. Skömmu síðar fékk hann Hegransþing og gegndi því fram til 1585 og svo aftur frá 1597 eða 1598 til æviloka 1602.⁷⁷ Vorið 1582 tóku þau Sigurður og Guðný að sér föðurlausan dreng fyrir atbeina Jóns lögmanns, bróður Sigurðar. Drengurinn var átta ára gamall og hét Björn Jónsson. Hann ólst upp hjá fósturforeldrum sínum á Reynistað allt til fullorðins ára en fluttist síðar að Skarðsá.⁷⁸ Þessi tengsl læða að manni grun um að það hafi í raun og veru verið sjálf Reykjarfjarðarbók sem Björn á Skarðsá notaði við gerð annálsins sem hann tók saman í ungðæmi sínu á Reynistað. Bókin hefði þá getað borist til Reynistaðar eftir ýmsum leiðum. Sigurður hefur getað fengið hana frá Jóni tengdaföður sínum eða þá Guðný í arf eftir foreldra sína. Einnig er mögulegt að Sigurður hafi

⁷⁵ Páll Eggert Ólason, *Íslenzkar æviskrár* II, bls. 92; Jón Þorkelsson, „Íslandske håndskrifter i England og Skotland“, bls. 221 en þaðan er beina tilvitnunin tekin; *Sturlunga saga* II, bls. 326 þar sem samsvarandi stað í sögunni er að finna, en sjá einnig bls. 320 neðanmálsgrein nr. 2 og Úlfar Bragason, „Sturlungasaga: Textar og rannsóknir“, bls. 187.

⁷⁶ *DI* XIV, bls. 127-128 og 170-171.

⁷⁷ Páll Eggert Ólason, *Íslenzkar æviskrár* IV, bls. 231; Bogi Benediktsson, *Sýslumannæfir* I, bls. 362-366. Sjá einnig Páll Eggert Ólason, *Íslenzkar æviskrár* III, bls. 168-169 um Jón lögmann Jónsson, bróður Sigurðar, en fleiri skjöl eru varðveitt um feril Jóns og Sigurður virðist hafa fylgt í humátt á eftir honum og tekið við veitingum hans og embættum er hann stóð upp úr þeim og tók við öðrum.

⁷⁸ *Annálar 1400-1800* I, bls. 90 og 168.

fengið hana frá Grími, mági sínum, sem fékk Akra eftir foreldra sína og komst ítrekað í kast við lögin vegna blóðskammarbrota en slapp nokkuð vel frá þeim ekki síst fyrir tilstilli Sigurðar.⁷⁹

Vegna máldagans í Sigurðarregistri frá 1525 virðist óhætt að útiloka að Reykjarfjarðarbók hafi verið að Reynistaðarklaustri á þeim tíma þrátt fyrir tengsl Gunnars Gíslasonar og Sigurðar Jónssonar við klaustrið. Sigurður hefur líklegast fengið bókina vegna tengsla sinna við fólkið á Ökrum og þ.a.l. hefur það tæpast gerst fyrr en í fyrsta lagi eftir brúðkaup hans og Guðnýjar seinni hluta árs 1563. Nærri má geta hvernig hún barst svo vestur á firði. Sigurður hefur að öllum líkindum fengið bróður sínum Magnúsi prúða Jónssyni hana. Eftir töluvert andstreymi fluttist Magnús úr Þingeyjarþingi í Ísafjarðarsýslu. Þar gekk hann að eiga Ragnheiði dóttur Eggerts lögmanns Hannessonar en kaupmáli þeirra var gerður þann 22. september 1565 og settu þau bú sitt að Ögri.⁸⁰

Komast má nokkuð nærri því hvenær Sigurður kann að hafa fengið Magnúsi Reykjarfjarðarbók því Magnús dó um haustið 1591. Frumrit Skarðsárannáls er glatað og er aðalhandrit hans uppskrift gerð á vegum Brynjólfs Sveinssonar biskups. Við árið 1591 hefur séra Jón Arason fært inn í annálinn að Magnús Jónsson, sem var afi séra Jóns, hafi dáið þá um haustið.⁸¹ Magnús er á lífi þann 7. september 1591 og þá staddur að Neðra-Hnífsdal ásamt Ormi Jónssyni þénara sínum. Kemur það fram í vitnisburðarbréfi Orms skrifuðu í Haga á Barðaströnd 14. janúar 1592 þar sem hann kallar Magnús sálugan hús-bónda sinn.⁸² Sé orðum séra Jóns treystandi að Magnús hafi dáið um haustið, þ.e.a.s. áður en vetur bar að garði þá má telja víst að hann sé dáinn fyrir fyrsta vetrardag. Samkvæmt reglu um vetrarkomu í ríminu sem kom út á Hólum árið 1597 þá mun vetur hafa gengið í garð þann 17. október árið 1591.⁸³ Nær

⁷⁹ *Alþingisbækur Íslands* III, bls. 7 og 64-66; Bogi Benediktsson, *Sýslumannæfir* I, bls. 345 og 365-366 þar sem skírnar- og föðurnafn hans hafa haft endaskipti þannig að úr verður, ranglega, Jón Grímsson. Þess má geta að brúðkaup Gríms fór fram á Reynistað þann 6. nóvember 1580 og var Sigurður Jónsson, tilvonandi mágur hans, fyrirsagnarmaður auk þess að gangast í ábyrgð fyrir peninga Gríms, sbr. Steph 27, bl. 41v-42r.

⁸⁰ Jón Þorkelsson, *Saga Magnúsar prúða*, bls. 32-37.

⁸¹ *Annálar 1400-1800* I, bls. 30-31, 37-38 og 173 neðanmáls. Sjá bls. 38 þar sem tilgreind er yfirlýsing Brynjólfs biskups um að hafa lánað séra Jóni Arasyni uppskrift sína af Skarðsárannál.

⁸² AM Dipl. Isl. I, 12. Apogr. nr. 969; Jón Þorkelsson, *Saga Magnúsar prúða*, bls. 39.

⁸³ *Calendarium. Íslenzkt rím 1597*, kver c, bl. 5r; Hermann Grotefend, *Taschenbuch der Zeitrechnung*, bls. 171. Eftir gamla stíl bar vetur að garði á bilinu 11.-17. október, sbr. Árni Björnsson, „Tímatal“, bls. 68.

verður því varla komist dánardegi Magnúsar en að hann hafi borið upp einhvern tíma á bilinu 7. september til 17. október 1591. Dánardagur Magnúsar er því seinni tímamörk.

Fyrri tímamörk væri þá vitnisburður Björns á Skarðsá um að hann hafi samið annála upp úr Reykjarfjarðarbók í ungðæmi sínu á Reynistað. Björn er fæddur árið 1574 og er 17 ára þegar Magnús deyr. Annálana verður hann því að hafa tekið saman fyrir þann tíma og sökum aldurs varla mikið fyrr, e.t.v. þegar hann var 15 eða 16 ára. Það er ekkert einsdæmi að Björn hafi svo ungur verið að sýsla við miðaldahandrit. Vitað er t.d. að jafnaldri hans Jón lærði Guðmundsson skrifaði upp Guðmundar sögu biskups 18 ára gamall og Rímbeglu tveimur árum síðar.⁸⁴ Magnús hefur því væntanlega ekki fengið Reykjarfjarðarbók í hendurnar fyrr en skömmu áður en hann dó. Í orðskviðasafni sem óvíst er hvenær hann tók saman og aðeins er varðveitt í afritum er ekki að finna neinar tilvitnanir í Sturlungu.⁸⁵ Það gefur til kynna að Magnús hafi ekki haft aðgang að henni er hann tók orðskviðina saman og jafnframt að tilhlýðilegt hafi verið að fá honum Reykjarfjarðarbók að gjöf fyrst Sturlungu var ekki að finna meðal bóka hans.

Dauða Magnúsar virðist hafa borið nokkuð brátt að. Hann var þó gamall orðinn og veikburða eins og hann segir sjálfur í bréfi til konungs sem hann hefur líkast til sent utan með haustskipum 1591. Í því bréfi, sem nú er glatað, hefur hann sótt um að sér yrði veitt Barðastrandarsýsla í eitt skipti fyrir öll því hann gæti ekki riðið árlega til alþingis til að fá staðfestingarbréf sitt endurnýjað vegna ofangreindra ástæðna. Þó að afgreiðsla bréfsins hafi tekið sinn tíma þá hafði dánarfregnin ekki borist til eyrna skrifinnanna í Kansellínu þann 1. ágúst 1592 er Henrik Krag höfuðsmanni var falið að skoða málið og gefa konungi skýrslu um það.⁸⁶ Ari Magnússon tók að eigin sögn tvítugur við Barðastrandarsýslu eftir föður sinn og hefur rekið hana fram að alþingi 1592 og þá væntanlega fengið leyfi höfuðsmanns til að halda sýslunni. Samhliða því hefur Ari þó sótt formlega um sýsluna til konungs sem veitti honum staðfestingarbréf fyrir henni auk jarðaumboðs þann 20. apríl 1593.⁸⁷

Jón lögmaður Jónsson sigldi til Danmerkur með Höfðaskipi haustið 1592. Þar hefur hann án efa rekið erindi mágkonu sinnar Ragnheiðar Eggertsdóttur en meðal þeirra konungsbréfa sem lesin voru upp á alþingi sumarið 1593 var

⁸⁴ Einar G. Pétursson, *Eddurit Jóns Guðmundssonar lærða I*, bls. 105.

⁸⁵ Jón Helgason, „Ígrillingar“, bls. 40-45.

⁸⁶ *Kancelliets brevbøger IX*, bls. 853.

⁸⁷ *Annålar 1400-1800 III*, bls. 50; *Kancelliets brevbøger X*, bls. 50.

verndarbréf Ragnheiðar, ekkju Magnúsar, dagsett 2. febrúar 1593. Í því hvetur konungur embættismenn sína að gæta hagsmuna Ragnheiðar og 12 ómynd-ugra barna hennar ef einhver skyldi sæta lagi og gera tilraun til að hafa af þeim eignirnar í einstæðingsskap þeirra.⁸⁸

Hér virðist eitthvað vera fært í stílinn til að auka samúð konungs með Ragnheiði og börnum hennar því ekki hafa þau öll verið ómyndug í þeim skilningi orðsins að þau hafi ekki verið nógu gömul til að vera fjár síns ráðandi. Samkvæmt íslenskum lögum, 26. kafla kvennagiftinga Jónsbókar, taldist maður úr ómegð 20 ára gamall og þá skyldi maður taka við fé sínu.⁸⁹ Reyndar eru fæðingarár barna þeirra Magnúsar og Ragnheiðar að miklu leyti óljós en komast má nærri þeim a.m.k. hvað drengina varðar. Víst er að þeir Jón eldri, Ari og Jón yngri voru elstir og eru þeir líkast til taldir hér upp í aldursröð. Bogi Benediktsson taldi að Jón eldri væri fæddur 1564. Það stenst ekki því kaupmáli Magnúsar og Ragnheiðar var gerður þann 22. september 1565 og því má víst telja að engin börn séu fædd fyrir þann tíma né á því ári. Páll Eggert Ólason hefur áttað sig á þessu og telur Jón fæddan um 1566.⁹⁰ Eins og fram hefur komið segir Ari sig tvítugan er hann tók við Barðastrandarsýslu eftir dauða föður síns haustið 1591 og mun því vera fæddur árið 1571. Óvíst er um fæðingarár Jóns yngra.

Þeir þrír eru þó elstir eins og sjá má af bréfi sem þeir gerðu ásamt móður sinni 4. febrúar 1594 að Bæ á Rauðasandi. Þar kemur fram að Magnús, faðir þeirra, hafi misstígið sig og átt barn framhjá Ragnheiði konu sinni með Steinunni Eyjólfsdóttur. Mun það hafa gerst eftir að þeir þrír voru í heiminn bornir en áður en þau níu börn sem á eftir fylgdu litu dagsins ljós. Bréfið er gert til þess að tryggja að börn þeirra Magnúsar og Ragnheiðar, sem fæddust eftir hliðarspor hans, yrðu arfgeng. Í því lofa þeir bræður fyrir sína hönd og sinna erfingja að yngri systkini sín skyldu vera arfgeng þó svo að einhversstaðar kynni að finnast lagabókstafur sem mælti gegn því og játa öll samborin systkin sín löglega erfingja eftir föður þeirra og móður.⁹¹

⁸⁸ *Annálar 1400-1800* I, bls. 174-175; Jón Helgason, „Tólf annálagreinar frá myrkum árum“, bls. 414. *Kancelliets brevbøger* X, bls. 10; *Alþingisbækur Íslands* II, bls. 343.

⁸⁹ *Jónsbók*, bls. 104. Sjá einnig bls. 296 sem er réttarbót frá 1314 og kveður á um að maður þurfi að fylla tuttugu jólanætur til að geta talist tvítugur.

⁹⁰ Bogi Benediktsson, *Sýslumannæfir* II, bls. 656; Jón Þorkelsson, *Saga Magnúsar prúða*, bls. 36-37; Páll Eggert Ólason, *Íslenzkar æviskrár* III, bls. 217.

⁹¹ AM Dipl. Isl. V, 14. Apogr. nr. 5075. Sakeyrisreikningar eru ekki varðveittir fyrr en 1590 og þá stopult framan af, sbr. Már Jónsson, *Blóðskömm á Íslandi 1270-1870*, bls. 150 neðanmáls. Þar er því ekki að vænta upplýsinga um þetta brot.

Skiptin eftir Magnús fóru fram tæpum þremur mánuðum seinna og samkvæmt skiptabréfinu þá voru skiptamennirnir sex kallaðir saman að Saurbæ á Rauðasandi af:

[...] húsfreyjunni Ragnheiði Eggertsdóttur og hennar þremur sonum, sem þá voru til sinna andsvara komnir fyrir aldurssakir, sem voru Jón hinn eldri, Ari og Jón hinn yngri þann 20. og 4. dag apríl mánaðar anno domini 1594, til að skipta, skikka og sundurgreina öllum þeim peningum föstum og lausum, kvikum og dauðum sem fyrrnefndum bræðrum og þeirra sambornum systkinum hafði til erfða fallið eftir þeirra sálugan föður Magnús Jónsson (góðrar minningar). Hver systkin að svo heitandi eru, næst fyrrskrifuðum bræðrum, Björn og Þorleifur Magnússynir, Helen, Guðrún, Cecelía, Katrín, Ragnheiður og Kristín Magnúsdætur. Lofuðu greindir bræður með fullum handsölum við oss fyrrskrifaða menn fyrir sig og sín systkin að hafa og halda þau skipti og skikkun sem vér gjörðum þeirra í millum á fyrrgreindum góssum.⁹²

Af orðunum „[...] voru til sinna andsvara komnir [...]“ má sjá að þeir þrír, Jónamir tveir og Ari, hafa uppfyllt áðurnefnd aldursskilyrði hvað Jónsbók varðar og eru orðnir tvítugir.⁹³ Björn og Þorleifur eru því innan við tvítugt. Í mannfræðiritum er ekkert fæðingarár gefið upp hvað Björn varðar en Þorleifur er sagður fæddur um 1581 og hefur því verið um 13 ára aldurinn er skiptin fóru fram.⁹⁴ Björn er þó fæddur fyrir 30. júlí 1578 en sú er dagsetning gjafabréfs Eggerts Hannessonar til Magnúsar og Ragnheiðar, dóttur hans. Í lok þess bréfs breytir Eggert ákvæðum eldra gjafabréfs síns til Björns, dóttursonar síns, og fær honum Bæ á Rauðasandi í stað Sæbólís á Ingjaldssandi en jarðimar voru jafnar að dýrleika. Ástæða gjafarinnar var sú að Björn bar nafn launsonar Eggerts sem hafði orðið fyrir voðaskoti árið 1571 á hlaðinu að Haga

⁹² AM Dipl. Isl. I, 14. Apogr. nr. 1320. Þeir bræður Jón eldri, Ari og Jón yngri settu innsigli sín, ásamt skiptamönnunum, undir bréfið sem skrifað var á sama stað tveimur nóttum eftir skiptin.

⁹³ Af þessu er ljóst að tilgáta Jakobs Benediktssonar um að Björn hljóti að hafa fengið Jóni eldra Skarðsbók og Íslendingasögu vegna þess að Jón yngri hljóti að hafa verið mjög ungur árið 1594 stenst ekki, sbr. *Skarðsbók*, bls. 8.

⁹⁴ Páll Eggert Ólason, *Íslenzkar æviskrár* I, bls. 235 og V, bls. 182-183. Aldursröðin á bræðrunum er án efa rétt eins og sjá má af röð og stærðarhlutföllum þeirra á minningartöflu um Magnús prúða sem varðveitt er í Þjóðminjasafni, sbr. Þóra Kristjánsdóttir, „Vestfirskur aðall úr pensli Vatnsfjarðarprófasts og annarra snillinga“, bls. 217.

á Barðaströnd.⁹⁵ Af þessu má ráða að Björn er fæddur fyrir gerð eldra gjafabréfsins er kvað á um Sæból en það hefur ekki varðveist og því er óvíst hvenær það var gert. Jafnframt er víst að hann er fæddur eftir 1574 því hann er innan við tvítugt þegar skiptin fara fram eftir Magnús. Hann mun því fæddur á bilinu 1574-1578. Jón yngri hlýtur þá að vera fæddur á bilinu 1572-1574 því hann er yngri en Ari og er orðinn tvítugur 1594. Ljóst er af þessu að Jón eldri var fyrir víst orðinn tvítugur og Ari einnig er Ragnheiður skrifaði konungi eftir dauða Magnúsar haustið 1591.

Ástæða þess að beðið var í tvö og hálft ár með að skipta arfinum er líkast til sú að einn sona Magnúsar og Ragnheiðar hafi verið utanlands við nám. Bjarni Jónsson frá Unnarholti gat sér til að annar tveggja Íslendinga sem báru nafnið Jón og innrituðust við Kaupmannahafnarháskóla 1592 og 1593 hafi verið Jón eldri Magnússon.⁹⁶ Vitað er að Ari var níu vetur í Hamborg og hefur komið þangað átta ára gamall. Heim sneri hann árið 1588 er Jón Eggertsson, móðurbróðir hans, dó en í húsi Jóns hefur hann vafalaust dvalið.⁹⁷ Líklegra er þó að Jón sem talinn er eldri en Ari hafi einnig farið til móðurbróður síns í Hamborg og snúið heim á undan Ara. Sá Jón sem getið er um í innritunar-skrám Hafnarháskóla gæti þó verið Jón yngri. Það myndi í það minnsta skýra viðurnefni hans en hann var kallaður Jón Dan og hefur því væntanlega einn bræðranna sótt menntun sína til Danmerkur.⁹⁸ Þessu til styrkingar er handritið AM 25 8vo sem inniheldur Sjálandslög en í því stendur: „Jón Magnússon á bókina með réttu því hann hefur keypt hana í Kaupinhavn fyrir 1 mörk dansk Anno domini 1595.“⁹⁹ Eignayfirlýsinguna hefur Björn skrifað eftir að hann kom heim væntanlega vegna útláns.

Skiptabréfið eftir Magnús tekur einungis til jarða sem deilt var á milli barna hans. Því miður hafa engin bréf varðveist um hvernig bókum og handritum

⁹⁵ Jón Þorkelsson, *Saga Magnúsar prúða*, bls. 51-53.

⁹⁶ Bjarni Jónsson, *Íslenzkir Hafnarstúdentar*, bls. 3. Þess er ekki getið í Skarðsárannál að Jón Magnússon hafi siglt með frændum sínum Jóni lögmanni og Jóni Sigurðssyni, sbr. *Annálar 1400-1800 I*, bls. 174.

⁹⁷ „Vísur um Ara Magnússon í Ögri“, bls. 145; Friederike Christiane Koch, *Untersuchungen über den Aufenthalt von Isländern in Hamburg*, bls. 91.

⁹⁸ Guðrún Kvaran og Sigurður Jónsson, *Nöfn Íslendinga*, bls. 179, sjá þar um nafnið. Jón Þorkelsson, *Saga Magnúsar prúða*, bls. 93. Óvíst er hvar Björn hlaut menntun sína en Þorleifur, yngsti bróðirinn, fór utan árið 1600 til Hamborgar og innritaðist við háskólann í Rostock árið eftir, sbr. Friederike Christiane Koch, *Untersuchungen über den Aufenthalt von Isländern in Hamburg*, bls. 124, 229 og 299; Vello Helk, *Dansk-norske studierejser*, bls. 203.

⁹⁹ *Katalog over den Arnemagnæanske håndskriftsamling II*, bls. 342. Önnur eignayfirlýsing í handritinu bendir til þess að það hafi verið á Vestfjörðum á 17. öld.

var skipt. Þó er ljóst af eigendasögu nokkurra handrita, sem vitað er að Magnús átti eða eru með hendi hans, hvernig þau deildust niður á synina. Jón eldri hefur líkast til fengið Jónsbókarhandritið Svalbarðsbók, AM 343 fol, en samkvæmt yfirlýsingu fremst í bókinni má sjá að árið 1662 gaf Magnús Magnússon, sýslumaður á Eyri í Seyðisfirði, syni sínum, Jóni eldra, bókina en hann bar nafn afa föður síns. Afi Magnúsar var Jón eldri Magnússon sýslumaður í Haga. Árni Magnússon hafði það eftir ekkju Jóns eldra og skyldmennum hans að bókin hefði verið í eigu Jóns Magnússonar á Svalbarði og hlýtur því Magnús þrúði að hafa fengið bókina eftir föður sinn og hún svo borist Jóni eldra, því næst syni hans Magnúsi Jónssyni og loks Magnúsi sem gaf syni sínum Jóni eldra hana árið 1662.¹⁰⁰

Í hlut Ara komu handrit með hendi föður hans en það eru tvær bækur sem hann þýddi úr þýsku og fjallar önnur um rökfræði, Lbs 2675 4to, en hin um mælskufræði AM 702 4to. Jafnframt hefur Ari fengið uppskrift Magnúsar á Flateyjarannál og kaflanum „Hversu Noregur byggðist“ sem er nú í Lbs 347 4to. Sá hluti Lbs 347 4to sem er með hendi Magnúsar þrúða og AM 702 4to voru upphaflega ein bók.¹⁰¹ Þorleifur hefur fengið sögusafn sem talið er frá 15. öld og ber safnmarkið AM 556a-b 4to.¹⁰² Óljóst er hvað kom í hlut Jóns yngra en Björn hefur væntanlega fengið Íslendingasöguna sem hann nefnir á saurblaði Skarðsbókar og er líkast til Reykjarfjarðarbók. Sjálfa Skarðsbók Jónsbókar hefur hann þó ekki fengið eftir föður sinn heldur Eggert Hannesson, afa sinn, eins og sjá mátti á bandi handritsins á dögum Árna Magnússonar.¹⁰³

Eins og fyrr greinir þá er klausan á saurblaði Skarðsbókar frá árinu 1594. Skiptin fóru fram þá um vorið en Björn hefur líkast til siglt um haustið og af því tilefni hripað klausuna á saurblað Skarðsbókar og skilið hana, ásamt Reykjarfjarðarbók, eftir á Íslandi í umsjá Jóns eldra bróður síns. Björn kom

¹⁰⁰ *Katalog over den Arnemagnæanske håndskriftsamling* I, bls. 279; *Arne Magnussons i AM. 435 A-B, 4to indeholdte Håndskriftfortegnelser*, bls. 58; *Annálar 1400-1800* III, bls. 225 og 233-234. Til einföldunar á eigendasögu Svalbarðsbókar er röðin þessi: Jón Magnússon á Svalbarði, Magnús þrúði, Jón eldri, Magnús sýslumaður í Haga, Magnús sýslumaður á Eyri og loks Jón eldri Magnússon.

¹⁰¹ Jón Helgason, „Tólf annálagreinar frá myrkum árum“, bls. 409-416; *Handritasafn Landsbókasafns. 1. Aukabíndi*, bls. 32.

¹⁰² Jón Helgason, *Handritaspjall*, bls. 77-79.

¹⁰³ *Arne Magnussons i AM. 435 A-B, 4to indeholdte Håndskriftfortegnelser*, bls. 57-58. Björn sigldi aftur árið 1600 til Hamborgar, sbr. Friederike Christiane Koch, *Untersuchungen über den Aufenthalt von Isländern in Hamburg*, bls. 124. Hugsanlega hefur hann verið samferða Þorleifi bróður sínum en Skarðsbók Jónsbókar hefur hann haft með í farteskínu og látið binda hana inn þar ytra.

heim árið 1598 og tók við Barðastrandarsýslu af Ara bróður sínum. Við heimkomuna hefur Jón eldri þurft að skila Bimi bókunum en Björn hefur, að öllum líkindum, gefið honum Reykjarfjarðarbók. Mætti hugsa sér að tilefnið hafi verið brúðkaup Jóns eldra en hann kvæntist Ástríði, dóttur Gísla Þórðarsonar, árið 1598 og fór athöfnin fram að Innra-Hólmi.¹⁰⁴

Jón eldri Magnússon var orðinn sýslumaður í Dalasýslu árið 1594. Hann fékk Haga á Barðaströnd í föðurarf en mun fyrst um sinn hafa búið að Ballará. Á árunum 1607-1613 hélt Gísli lögmaður Þórðarson Snæfellsýslu og Stapaumboð og var Jón umboðsmaður tengdaföður síns á þeim tíma og bjó þá á Ingjaldshóli. Eftir það mun hann hafa flutt að Haga og er að jafnaði kenndur við þá jörð. Einnig mun Jón hafa átt Mýrar í Dýrafirði og Hvamm á Barðaströnd. Hann bjó lengst af í Haga en andaðist í Hvammi þann 15. nóvember 1641.¹⁰⁵

Líkast til hefur Þorlákur biskup Skúlason fengið Reykjarfjarðarbók lánaða frá Haga til afritunar og e.t.v. fengið hana til láns á alþingi sumarið 1634. Ætla mætti að Þorlákur hafi fengið Birni á Skarðsá bókina þá um haustið og hann strax hafist handa við afritunina. Sú vinna stóð enn yfir er Björn skrifaði Guðmundi Hákonarsyni þann 25. febrúar 1635. Þess ber þó að geta að um veturinn 1634 kom upp eldur í heyjum Skarðsárþóndans. Upptök hans voru í hlöðunni en hann læsti sig svo í fjósið og drap fyrir honum búfénað. Blessunarlega teygði eldurinn sig þó ekki í sjálfan bæinn þar sem Reykjarfjarðarbók dvaldist innandyra.¹⁰⁶ Óvíst er hvenær Þorlákur skilaði bókinni en þess ber að geta að þann 5. júlí 1635 voru Jón eldri Magnússon, synir hans, Magnús og Eggert, auk lögréttumanna Sigurðar Markússonar og Björns á Skarðsá staddir fyrir sunnan sæluhús við Efri Víðker sem er áningarstaður norðan við Þingvelli á

¹⁰⁴ Bogi Benediktsson, *Sýslumannæfir* II, bls. 653. Þess má geta að í Oddverjaannál eru fáeinar greinar sem telja má komnar úr Reykjarfjarðarbók. Oddverjaannáll var settur saman ekki síðar en 1591 af lærðum manni á Suður- eða Vesturlandi. Skrifari Oddverjaannáls ritaði víslega bréf á vegum Gísla Þórðarsonar Guðmundssonar lögmanns á Innra-Hólmi 8. mars 1588. Reykjarfjarðarbók kynni því að hafa verið í höndum þess manns á sunnan eða vestanverðu landinu á síðari hluta 16. aldar, sbr. *Oddaannálar og Oddverjaannáll*, bls. cxii, cxxiv, cxxxvi og cxlvi-cxlviii. Í framhaldi af þessu má minnst á samheldni og náinn kunningsskap Þórðar Guðmundssonar lögmanns 1570-1606 og Jóns Jónssonar lögmanns 1573-1606, sjá Helgi Þorláksson, *Saga Íslands* VI, bls. 216. En Jón var bróðir Sigurðar á Reynistað eins og fram er komið.

¹⁰⁵ Bogi Benediktsson, *Sýslumannæfir* II, bls. 656-658; Páll Eggert Ólason, *Íslenzkar æviskrár* III, bls. 217.

¹⁰⁶ Gísli Baldur Róbertsson, *Birtu brugðið á dimm fornyrði lögbókar*, bls. 18.

leið á Kaldadal.¹⁰⁷ Hugsa mætti sér að Reykjarfjarðarbók hafi verið skilað á alþingi þá um sumarið og mennirnir orðið samferða af þingi á Kaldadal. Björn og Sigurður hafa síðan riðið norður Stórasand en þeir feðgar vestur á land með Reykjarfjarðarbók í flutningskistli.

5. LOKAORÐ

Hér að ofan var sett fram tilgáta þess efnis að Reykjarfjarðarbók sem var á Ökrum um miðja 15. öld hafi verið þar enn á seinni hluta 16. aldar. Tilgátan hefur það til síns ágætis að hún tengir Akra og Björn Magnússon á eðlilegan og rökréttan hátt. Handritið hefur borist Sigurði Jónssyni á Reynistað vegna mágsemda hans við Akramenn. Á Reynistað hefur bókin legið um hríð og Björn á Skarðsá notað hana við fyrstu tilraunir sínar til annálsgerðar á meðan hann var enn á unglingsaldri. Sigurður hefur svo fengið bróður sínum, Magnúsi prúða, bókina og við dauða hans 1591 eða öllu heldur þegar skiptin fóru fram eftir hann vorið 1594 hefur hún komið í hlut Björns sonar hans. Björn sigldi til náms þá um haustið og skildi Skarðsbók Jónsbókar og Reykjarfjarðarbók eftir í umsjá Jóns eldra, bróður síns, en áður en hann lét úr höfn skrifaði hann á saurblað lögbókarinnar að bækurnar skyldi Jón eldri eignast ef sér auðnaðist ekki að snúa aftur til Íslands. Við heimkomuna 1598 hefur Jón eldri látið Jónsbók af hendi en Björn líkast til fengið honum Reykjarfjarðarbók og tilefnið hugsanlega verið brúðkaup hans sem fram fór sama ár. Í ársbyrjun 1635 er Reykjarfjarðarbók aftur kominn í hendur Björns á Skarðsá sem stendur í ströngu við að afrita hana fyrir Þorlák biskup sem hafði fengið handritið lánað af Vestfjörðum. Á Vestfjörðum bjó Jón eldri, nánar tiltekið að

¹⁰⁷ AM Dipl. Isl. V, 6. Apogr. nr. 4172. Bréfið er vitnisburður Sigurðar og Björns bréfaður að Reykjum í Tungusveit 6. mars 1642 um þau orð sem Jón Magnússon, þá sálaður, hafði mælt við syni sína sjö árum áður. Þá hafði hann heitið þeim að sá sem fyrri væri til að eignast sveinbarn skyldi skíra það í höfuðið á Þórði, bróður þeirra, sem hafði andast utanlands á því misseri og skyldi það sveinbarn eignast 10 hundruð í Þorsteinsstöðum í Skagafirði fyrir vikið. Eggert hefur unnið þetta barneignakapphaup enda stendur hann að baki bréfagerðarinnar. Um veru ofangreindra manna á alþingi, sjá *Alþingisbækur Íslands* V, bls. 371, 375, 381-383, 385 og 389. Magnúsar er reyndar ekki getið á alþingi 1635 en hefur líklegast verið þar engu að síður en er ekki getið því hann fékk ekki sýsluvöld fyrr en ári síðar, sbr. Páll Eggert Ólason, *Íslenzkar æviskrár* III, bls. 432. Um Útskálavist Reykjarfjarðarbókar, sem fyrst hefur getað átt sér stað eftir 1636 er séra Þorsteinn Björnsson fékk brauðið, sjá Peter Springborg, *Antiqvæ historię lepires – Om renæssancen i den islandske håndskriftproduktion i 1600-tallet*, bls. 81-86.

Haga á Barðaströnd en hann átti jafnframt fleiri bú þar vestra. Jón eldri dó þann 15. nóvember 1641 og þá hefur sonur hans, Gísli í Reykjarfirði, erft handritið sem kennt er við bæ hans enda er það síðasti samastaður handritsins áður en það losnaði úr bandinu og blöð þess tvístruðust um nærliggjandi sveitir.

Það verður að teljast veikur hlekkur tilgátunnar að gert er ráð fyrir að Reykjarfjarðarbók hafi verið á Ökrum frá miðri 15. öld og fram á seinni hluta 16. aldar þó engar beinar heimildir styðji það heldur einungis líkindi. Líkindin felast í því hvar þráðurinn hverfur og hvar hann svo birtist á ný auk annálsgreina í AM 171 8vo, tilvitnunar séra Gottskálks í Glaumbæ og ummæla Björns á Skarðsá um að hann hafi tekið saman annála upp úr Íslendingasögu í ungðæmi sínu. Eigenda- og ábúendasaga Akra sýnir að jörðin, fyrst öll og svo helmingur hennar, var í eigu sömu fjölskyldunnar sem jafnframt bjó þar fram á 17. öld. Forsendur þess að Reykjarfjarðarbók hafi verið á Ökrum frá miðri 15. öld og fram á seinni hluta 16. aldar eru því fyrir hendi hver svo sem raunin hefur verið.

HEIMILDIR

Handrit

Stofnun Árna Magnússonar:

AM 216cþ 4to. Greinargerð Björns Jónssonar á Skarðsá um tíundargjörð af Skarðsá í afriti frá lokum 17. aldar.

AM 216d 4to. Bréf Björns Jónssonar á Skarðsá til Guðmundar Hákonarsonar sýslumanns á Þingeyrum í eiginhandarriti frá fjórða tug 17. aldar.

AM Dipl. Isl. I, 12 og 14. Uppskriftir íslenskra skjala gerðar á vegum Árna Magnússonar.

AM Dipl. Isl. V, 6 og 14. Uppskriftir íslenskra skjala gerðar á vegum Árna Magnússonar.

Steph 27. Svartskinna, safn skjala með hendi Benedikts Þorsteinssonar lögmans frá því um 1730. Tvö bindi.

Handritadeild Landsbókasafns-Háskólabókasafns:

Lbs 42 fol. Ættartölubók séra Þórðar Jónssonar í Hítardal með hendi séra Jóns Erlendssonar í Villingaholti frá 1666.

Lbs 787 4to. Safn skjala með hendi Odds digra Jónssonar frá síðasta fjórðungi 17. aldar.

Fræðirit

A Saga of St Peter the Apostle. Perg. 4:o nr 19 in The Royal Library, Stockholm. Peter Foote gaf út. *EIM* XIX. Kaupmannahöfn, 1990.

Alþingisbækur Íslands 1570-1800. I-XVII. Reykjavík, 1912-1990.

- Annálar 1400-1800*. I-VI. Hannes Þorsteinsson, Jón Jóhannesson, Þórhallur Vil­mundarson og Guðrún Ása Grímsdóttir gáfu út. Reykjavík, 1922-1987.
- Arne Magnusson. *Brevveksling med Torfæus (Þormóður Torfason)*. Kristian Kålund gaf út. Kaupmannahöfn, 1916.
- Arne Magnussons i AM. 435 A-B, 4to indeholdte Håndskriftfortegnelser. Kristian Kålund gaf út. Kaupmannahöfn, 1909.
- Árni Björnsson, „Tímatal.“ *Íslensk þjóðmenning* VII. Alþýðuvísindi. Raunvísindi og dulfræði. Reykjavík, 1990, bls. 51-101.
- Bjarni Jónsson, *Íslenzkir Hafnarstúdentar*. Akureyri, 1949.
- Bogi Benediktsson, *Sýslumannasæfir*. I-V. Jón Pétursson og Hannes Þorsteinsson juku við og gáfu út. Reykjavík, 1881-1932.
- Bragi Guðmundsson, *Efnamenn og eignir þeirra um 1700*. Ritsafn Sagnfræðistofnunar 14. Reykjavík, 1985.
- Byskupa sögur* I. Jón Helgason gaf út. EAA13, 1. Kaupmannahöfn, 1938.
- Calendarium. Íslenzkt rím 1597*. Ljósprent með formála eftir Þorstein Sæmundsson. Reykjavík, 1968.
- DI, sjá Íslenzkt fornbréfasafn.
- Einar Bjarnason, *Lögréttumannatal*. Reykjavík, 1952-1955.
- Einar Bjarnason, *Íslenzkir ættstuðlar*. I-III. Reykjavík, 1969-1972.
- Einar G. Pétursson, „Fróðleiksmolar um Skarðverja.“ *Breiðfirðingur* 48 (1990), bls. 28-75.
- Einar G. Pétursson, *Eddurit Jóns Guðmundssonar lærða. Þættir úr fræðasögu 17. aldar*. I-II. Reykjavík, 1998.
- Elsa E. Guðjónsson, „Hannyrðir Helgu Sigurðardóttur?“ *Árbók hins íslenska fornleifa­félags* 1979. Reykjavík, 1980, bls. 85-94.
- Frásögur um fornaldarleifar 1817-1823*. I-II. Sveinbjörn Rafnsson gaf út. Reykjavík, 1983.
- Gísli Baldur Róbertsson, *Birtu brugðið á dimm fornryði lögbókar. Um skýringar Björns á Skarðsá yfir torskilin orð í Jónsbók*. [M.A.-ritgerð í sagnfræði við Há­skóla Íslands 2004]. Reykjavík.
- Grotefend, Hermann, *Taschenbuch der Zeitrechnung des deutschen Mittelalters und der Neuzeit*. (13. útgáfa). Hannover, 1991.
- Guðmundar sögur biskups* I. Stefán Karlsson gaf út. EAB 6. Kaupmannahöfn, 1983.
- Guðrún Ása Grímsdóttir, „Árna saga biskups og Björn á Skarðsá.“ *Sagnabíng helgað Jónasi Kristjánssyni sjötugum 10. apríl 1994*. I-II. Reykjavík, 1994, bls. 243-255.
- Guðrún Kvaran og Sigurður Jónsson, *Nöfn Íslendinga*. Reykjavík, 1991.
- Guðvarður Már Gunnlaugsson, „Leiðbeiningar Árna Magnússonar.“ *Gripla* 12 (2001), bls. 95-124.
- Gunnar F. Guðmundsson, *Íslenskt samfélag og Rómakirkja*. Kristni á Íslandi II. Reykjavík, 2000.
- Handritasafn Landsbókasafns. I. Aukabindi*. Páll Eggert Ólason tók saman. Reykjavík, 1947.
- Helgi Þorláksson, *Saga Íslands* VI. Reykjavík, 2003.
- Helk, Vello, *Dansk-norske studierejser fra reformationen til enevælden 1536-1660. Med en matrikel over studerende i udlandet*. Óðinsvé, 1987.
- Íslandske annaler indtil 1578*. Gustav Storm gaf út. Ósló, 1888. (Ljósprentuð útgáfa Ósló, 1977).

- Íslenzkar ártíðaskrár eða obituaría Islandica með athugasemdum*, xxv ættaskrá og einni rímskrá. Jón Þorkelsson gaf út. Kaupmannahöfn, 1893-1896.
- Íslenzkt fornbréfasafn*. I-XVI. Kaupmannahöfn og Reykjavík, 1857-1972.
- Jakob Benediktsson, *Arngrímur Jónsson and his works*. Kaupmannahöfn, 1957.
- Janus Jónsson, „Um klaustrin á Íslandi.“ *Tímarit hins íslenska bókmenntafélags* VIII (1887), bls. 174-265.
- Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns*. I-XIII. Kaupmannahöfn og Reykjavík, 1913-1990.
- Jón Helgason, *Handritaspjall*. Reykjavík, 1958.
- Jón Helgason, „Tölf annálagreinar frá myrkum árum.“ *Sjötíu ritgerðir helgaðar Jakobi Benediktssyni* 20. júlí 1977. I-II. Reykjavík, 1977, bls. 399-418.
- Jón Helgason, „Ígrillingar.“ *Gripla* 2 (1977), bls. 40-46.
- Jón Þorkelsson, „Íslandske håndskrifter i England og Skotland.“ *ANF* 8 (1892), bls. 199-237.
- Jón Þorkelsson, *Saga Magnúsar prúða*. Kaupmannahöfn, 1895.
- Jónsbók. Kong Magnus Hakonssons lovbog for Island vedtaget paa Altinget 1281 og Réttarbætr de for Island givne retterbøder af 1294, 1305 og 1314*. Ólafur Halldórsson gaf út. Kaupmannahöfn, 1904. (Ljósprentuð útgáfa Óðinsvé, 1970).
- Jørgensen, Torstein og Saletnich, Gastone, *Synder og pavemakt. Botsbrev fra den norske kirkeprovins og Suderøylene til pavestolen 1438-1531*. Stafangur, 2004.
- Kancelliets brevbøger vedrørende Danmarks indre forhold*. I-XXX. Kaupmannahöfn, 1885-1998.
- Katalog over den Arnamagnæanske håndskriftsamling*. I-II. Kristian Kålund gaf út. Kaupmannahöfn, 1889-1894.
- Koch, Friederike Christiane, *Untersuchungen über den Aufenthalt von Isländern in Hamburg für den Zeitraum 1520-1662*. Hamborg, 1995.
- Louis-Jensen, Jonna, „Den yngre del af Flateyjarbók.“ *Afmælisrit Jóns Helgasonar* 30. júní 1969. Reykjavík, 1969, bls. 235-250.
- Már Jónsson, *Blóðskömm á Íslandi 1270-1870*. Reykjavík, 1993.
- Már Jónsson, *Árni Magnússon. Ævisaga*. Reykjavík, 1998.
- McKinnell, John S., „Some points on AM 171, 8vo.“ *Opuscula* III (1967). BA XXIX, bls. 210-220.
- Oddaannálar og Oddverjaannáll*. Eiríkur Þormóðsson og Guðrún Ása Grímsdóttir gáfu út. Reykjavík, 2003.
- Ordbog over det norrøne prosasprog. Registre*. Kaupmannahöfn, 1989.
- Ólafur Halldórsson, *Helgafellsbækur fornar*. *Studia Islandica* 24. Reykjavík, 1966.
- Ólafur Halldórsson, „Skarðsbók – Uppruni og ferill.“ *Skarðsbók. Codex Scardensis AM 350 fol*. Reykjavík, 1981, bls. 19-25.
- Ólafur Halldórsson, „Úr sögu skinnbóka.“ *Grettisfærsla. Safn ritgerða eftir Ólaf Halldórsson gefin út á sjötugsafmæli hans* 18. apríl 1990. Reykjavík, 1990, bls. 51-72.
- Páll Eggert Ólason, *Menn og menntir siðaskiptaaldarinnar á Íslandi*. I-IV. Reykjavík, 1922-1926.
- Páll Eggert Ólason, *Íslenzkar æviskrár frá landnámstímum til ársloka 1940*. I-V. Reykjavík, 1948-1952.
- Skarðsbók. Jónsbók and other laws and precepts. MS. no. 350 fol. in The Arna-Magnæan Collection in the University Library of Copenhagen. Jakob Benediktsson gaf út. *CCI* XVI. Kaupmannahöfn, 1943.

- Springborg, Peter, „Antiqvæ historiæ lepores – Om renæssancen i den islandske håndskriftproduktion i 1600-tallet.“ *Gardar* 8 (1977), bls. 53-89.
- Stefán Karlsson, „Ritun Reykjarfjarðarbókar. Excursus: Bókagerð bænda.“ *Stafkrókar. Ritgerðir eftir Stefán Karlsson gefnar út í tilefni af sjötugsafmæli hans 2. desember 1998*. Reykjavík, 2000, bls. 310-329.
- Sturlunga Saga efter membranem Króksfjarðarbók*. Kristian Kålund gaf út. I-II. Kaupmannahöfn, 1906-1911.
- Svanhildur Óskarsdóttir, „Writing universal history in Ultima Thule: The case of AM 764 4to.“ *Mediaeval Scandinavia* 14 (2004), bls. 185-194.
- Sveinn Níelsson, *Prestatal og prófasta á Íslandi*. (2. útgáfa). Hannes Þorsteinsson jók við og leiðrétti. Björn Magnússon jók við og gaf út. Reykjavík, 1950.
- Sýnishorn úr seðlaveski Árna Magnússonar*. Már Jónsson gaf út. Reykjavík, 1995.
- „Vísur um Ara Magnússon í Ögri.“ *Blanda IV* (1928-1931), bls. 144-146.
- Úlfar Bragason, „Sturlungasaga: Textar og rannsóknir.“ *Skáldskaparmál* 2 (1992), bls. 176-206.
- Póra Kristjánsdóttir, „Vestfirskur aðall úr pensli Vatnsfjarðarprófasts og annarra snillinga.“ *Ársrit sögufélags Ísfirðinga* 43 (2003), bls. 215-227.

SUMMARY

Reykjarfjarðarbók (the book of Reykjarfjörður), AM 122b fol, is one of only two mediaeval manuscripts containing the great compilation known as Sturlunga. Its history from 1594 up to the time it came into the hands of Árni Magnússon is relatively clear. During the winter of 1634-1635 Björn Jónsson of Skarðsá had the manuscript on loan and was making a copy of it for Bishop Þorlákur Skúlason of Hólar. In a letter written by Björn on the 25th of February 1635 he reports that once during his youth at Reynistaður, when compiling an annal, he used either the same manuscript, or another manuscript which contained the same story. Opinions vary on the correct understanding of Björn's remarks. Reykjarfjarðarbók's origins have been traced to a scriptorium active in the latter part of the 14th century and located at Akarar in Blönduhlíð in the Skagafjörður district, although scholars have also suggested the monastery at Reynistaður as a possible place of origin. The manuscript is thought to have still been among the books of Akarar in the middle of the 15th century. From that point onward, however, nothing is known of the manuscript's whereabouts. In this paper an attempt is made to remedy the situation by putting forward a hypothesis to bridge the roughly 150-year gap.

This is done by examining the history of Akarar which shows that the farm was owned and occupied by the same family down to 1530, when the property was divided in two. After that this family continued to own and live on their half until the beginning of the 17th century. This, however, only shows that conditions were favourable for the manuscript remaining at Akarar in the family's possession during that time.

This conclusion leads us to the second part of the hypothesis. Sigurður Jónsson of Svalbarð wed Guðný, daughter of Jón Grímsson, who owned one half of Akarar, on the 24th of October 1563. In 1579 they moved to Reynistaður, and three years later took on an eight-year old, fatherless boy by the name of Björn Jónsson, later of Skarðsá.

Björn Magnússon who in 1594 claimed to own the manuscript was the son of Magnús Jónsson who, in turn, was the brother of Sigurður of Reynistaður. Magnús died in 1591 but his estate was not divided up between his children until 1594 which, incidentally, is the same year that his son staked his claim. Taking the above-mentioned into account it is, in my opinion, highly probable that Reykjarfjarðarbók continued to remain in the possession of the family at Akrar from the middle of the 15th century until shortly after 1563. In support of this are some entries dating a couple of major battles in Sturlunga saga, which can be found in an Icelandic church calendar in AM 171 8vo and were in all likelihood taken from Sturlunga itself. AM 171 8vo is thought to have been written for or by Gunnar Gíslason who owned and lived on the other half of Akrar, where the information was probably received. I propose that in the following years Reykjarfjarðarbók came into Sigurður's hands as a result of his relations with the Akrar family. During the manuscript's stay at Reynistaður a young Björn Jónson tried his hand at putting together an annal using Reykjarfjarðarbók itself. Magnús received the manuscript from Sigurður, his brother, shortly before 1591, perhaps only one or two years earlier, allowing Björn to reach a ripe annalistic age of 15 or 16.

*Gísli Baldur Róbertsson
Þjóðskjalasafni Íslands
Laugavegi 162
105 Reykjavík
gisli@skjalasafn.is*